

A borítón:

Te saxa loquuntur

Rólad a kövek beszélnek!

*Klebelsberg emléktáblája a Nemzeti Panteonban.
A szegedi egyetem tanári karának ajándéka (1930).*

A 152474

Magyar tudás – magyar hatalom

Hencz Péter

**Gróf Klebelsberg Kuno,
a harmadik évezred minisztere**

Szeged

1999

Bába és Társai Kft.

A Tisza Hangja 23.

ezrek várták. Szegedre érkezvén zúgtak a harangok, a város feketébe öltözött. A pályaudvartól a Dómgig a Boldogasszony sugárúton az ablakokban gyertyák fénylettek, hasonlóképpen az egyetemi intézetek és szeminárium ablakaiban. 100 fáklyás egyetemi hallgató kísért a koporsót. Megkondult a Hősök harangja, a Dóm ragyogóan kivilágítva várta feldíszített ravatallal a másnapi temetésig. Tízezrek zárandókoltak Szeged nagy halottjához, aki annyit tett a városért. A temetési szertartást Glattfelder püspök végezte a zsúfolt székesegyházban és a Dóm téren. „Bátran az Úr elé állhatsz, mert szívedben hűség volt Istennel szemben és jóság volt az emberekkel szemben. Életed vigasztalás volt a népnek, bátorítás egy elgázolt nemzetnek” - mondotta. Dr. Somogyi Szilveszter polgármester ekképpen szólt: „Ennek a városnak közönsége minden osztály- és politikai különbség nélkül, még a munkásság is, megsemmisülve, összetörve állja körül ravatalodat, nemcsak azért, mert Szegeden sokat alkottál, hanem azért, mert mindenkinek panaszait meghallgattad, őszinte szívvel segítetted.” Dr. Schmidt Henrik, az egyetem rektora így búcsúzott: „Mintegy varázslásra, olykor szédült iramban emelkedtek intézeteink és épületeink. ... Szüntelenül sürgette a munkát. ... Így épült fel másodszorra egyetemünk. ... A természettudományok minden ágának művelését tűzte ki egyetemünk különleges céljául. Még élete utolsó heteiben is ismétlenül tárgyalt az amerikai Rockefeller Alapítvánnyal, amelytől a hiányzó orvosi és tudományos intézetek felépítését remélte. Távolról sem elégedett meg az épületek felépítésével, hanem szüntelenül fáradozott azok tudományos kísérleti eszközeinek és könyvtárainak minél tökéletesebbé és gazdaságosabbá tételén.” (Emlékezete. 1938. 37–39. o.)

Füzfaágakkal díszített folyosón vitték végső nyughelyre, a Dóm kriptájába. Végül egy kis tanyasi gyerek hozott néhány szál virágot; a szalagon a felirat: „Hálája jeléül Dobó Józsika.” Sírja felett az egyszerű táblán: Dr. gróf KLEBELSBERG KUNO, SZEGED ÚJJÁTEREMTŐJE. Pontosan sírja felett van a szegedi Fogadalmi templom jobb oldali kereszthajójában márvány sírelméke (Ohmann Béla alkotása); feliratán: GONDOLATTAL, SZÓVAL, ÍRÁSSAL ÉS ALKOTÁSOKKAL SZOLGÁLTA HAZÁJÁT ÉS SZEGED VÁROSÁT. VIRULÁSUK FELETT VIRRASZT A FELTÁMADÁSIG.

Zárszó helyett

Dr. gróf Klebelsberg Kuno az ezeréves magyar iskola és kultúra küldetéses alakja, történelmünk kiemelkedő államférfia. „Gróf Klebelsberg Kuno azt a felfogást tette magáévá, amelyet nemzetünk legnagyobbjai Szent Istvántól kezdve vallottak Nagy Lajoson, Korvin Mátyáson, Pázmány Péteren, Széchenyi Istvánon keresztül. Felismerte, hogy Nyugathoz való tartozásunk múltunkban és jelenünkben, történelmi küldetésünkben és kultúrvagyainkban gyökerezik, és ihletes buzgósággal s maradandó sikerrel kezdeményezte, megerősítette, mélyítette és kiépítette kultúrkapcsolatainkat a Nyugattal. ... A magyar nemzet egyik legnagyobb lángelméje.” (Kováts Ferenc ex-rektor Szegeden, az egyetem ünnepélyes közgyűlésén 1933. november 19-én elmondott beszédéből. Emlékezete. 1938. 192–204. o.) „Nem volt Magyarországnak még ilyen kultúrájú, ilyen sokoldalú, ennyire képzett államférfia, mint ő, s a világon is nehezen lehet párját találni.” (Gróf Apponyi Albert) Nemzetünk legválságosabb idejében, amikor pusztá létünk forgott kockán, kiutat talált. Alkotását dicsérik tanyasi iskolák ezrei, egyetemeink, a padsoraikból kikerült Nobel-díjasaink, olimpiai aranyérmeseink egész sora. Nélküle talán ma Magyarország sem létezne.

Ma az országot újból fel kell építeni. Klebelsberg Szent István-i mértékű életműve például és forrásul szolgálhat a harmadik évezredben vezetőinknek, fiataljainknak. Nekünk, méltatlan örökösöknek emlékét ápolni és megőrizni szent kötelesség.

„Facere magna et pati fortia hungaricum est.”

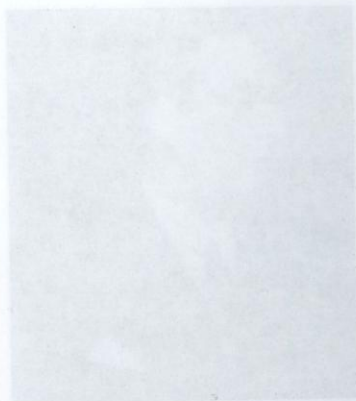
(„Nagyot alkotni, nemesen szenvedni magyar tulajdonság.”)

XI. Pius

A szegedi Fogadalmi templom felirata

Klebensberg Kuno fényképét
Tudomány, kultúra, politika
Gróf Klebensberg Kuno válogatott beszédei és írásai (1917–32)
Válogatta és a bevezetőt írta: Glatz Ferenc.
(Európa Könyvkiadó, Bp. 1990)
c. műből vettük.

Fiatalfainknak, tanáraiknak, vezetőinknek – Mindenkinnek.

Ajánlás

„Gróf Klebensberg Kuno az első olyan magyar politikusi generációhoz tartozott, amelyik a szakszerű köztisztviselői szolgálatot kiteljesítette a magyar állami életben. Mind miniszterelnöki államtitkárként, mind kultuszminiszterként a szolgáló tisztviselők mintaképe volt. Úgyis mint oktatásszervező, úgyis mint az állami támogatású közművelődés rendszerének kialakítója, örökre beírta nevét a nemzet történelmébe. Mint tudománypolitikus egyik kidolgozója volt az állam tudománypolitikai szerepvállalásának Magyarországon. Írásai, tevékenysége a mai kor tudomány- és kultúrpolitikusanak is számtalan indítást és követésre méltó elgondolást tartalmaz.”

(Glatz Ferenc)

Bevezető

Dr. gróf Klebelsberg Kuno vallás- és közoktatásügyi minisztert (1922–1931) ma alig ismerik – önhibájukon kívül. A szegedi, pécsi és debreceni egyetemek, 21 klinika, 5000 népiskola felépítőjét, – a „magyar gyermek miniszterét”, a Testnevelési Főiskola létrehozóját – „az első sportminisztert” az elmúlt évtizedek dogmatikus történelemtanítása „ellenforradalmi, reakciós kultúrpolitikus”-ként tartotta számon, akinek még az emlékét is száműzni kellett. Az általa megálmodott és építtetett, Közép-Európa legszebb terének, a Dóm térnek Nemzeti Panteonjából a szegedi egyetem professzorainak ajándékát, emléktábláját (1930), melynek bibliai ihletésű felirata: *Te saxa loquuntur* – Rólad a kövek beszélnek! – eltávolították.

Ezeréves államiságunk egyik legnagyobb kultúrpolitikusát és államférfiát bensőséges kapcsolat fűzte legkedvesebb városához: nemcsak „Szeged város újjáteremtője” és az egyetem felépítője, hanem az egész világra kisugárzó tudományos szellemiségének megalapozója és irányadója. Ezért is szenteltem nagyobb teret szegedi – egyetemi és orvoskari – alkotásainak.

Klebelsberg Szent István-i mértékű életművének bemutatására ez a munka csupán bepillantást tud adni, reménytelenül igyekezve pótolni az elmúlt fél évszázad mulasztását. Legyen ez a könyv a mi – hálás és reá büszke örökösök – iránta érzett tiszteletünknek és megkésett köszönetünknek szerény tanúságtétele! Hasson ösztönzőleg fiataljainkra és vezetőinkre az ország építésében és felemelésében!

Szeged, 1998. Szent István napján

Dr. Hencz Péter

Klebelsberg Kuno életrajza

*„Ha megnyírbálják szárnyaimat, lábamon fogok járni;
ha lábaimat levágják, kezeimen fogok járni; ha ezeket is
kitépik, hason fogok csúszni.”
(Gróf Bethlen István Klebelsbergről)*

Dr. gróf Klebelsberg Kuno 1875. november 23-án született az Arad vármegyében fekvő Magyarpécskán. Édesanyja Farkas Aranka ősi dunántúli középnemesi család sarja. Édesapja osztrák hivatalnok-katonatiszti arisztokrata. A tirolai család eredete a XVI. századig vezethető vissza, ősi fészke Thumburg vára, amely még ma is áll. A férfi ősök mind katonák voltak, akik a török elleni harcokban jeleskedtek. A grófi cím egyik őstől ered, aki Budavár bevételénél harcolt. „És ne vádoljanak engem, mert véletlenül német nevem van; Buda visszafoglalásakor a török elleni küzdelemben mély sebbel együtt kapta a grófságot egyik ősom; azt hiszem, tehát jogom van a vérkeresztség folytán nekem is ehhez a földhöz” – válaszolta egy magyarságát érő szélsőséges támadásra a nemzetgyűlésben. Édesapját korán, másfél éves korában elveszíti. Székesfehérváron telepsznek le. Nevelésében egyik nagybátyja segédkezett sokat. A ciszterci rend iskolájában tanul és érettségizik. Vallásos neveltetése, katolikus hite és erkölcsi elkötelezettsége egész életét meghatározza. Érdeklődése építész-művészi, de a család kívánságára a hagyományoknak megfelelően rövid ideig a bécs-újhelyi katonai akadémia hallgatója. E rövid kitérő után jogot tanul Budapesten, Bécsben, Berlinben és Münchenben; Párizsban a Sorbonne-on államtudományokat. Történelmet és közgazdaságtant is hallgat. Tanulóévei korán kezdődtek és haláláig tartottak. Állandóan tanult, olvasott, jegyzeteket gyűjtött és elmélkedett. Reneszánsz emberekre emlékeztető káprázatos sokoldalúságát és későbbi enciklopédikus tudását már fiatal éveiben megalapozta. Kiváló szónok és író volt. Az államtudományi doktorátus megszerzése (1898) után előkelő származása ellenére végigmegy a közigazgatási ranglétrán (segédfogalmazó, miniszterelnökségi államtitkár, közigazgatási bíró és közök-

tatásügyi minisztériumi államtitkár). Fiatalon nősül, felesége Botka Sarolta ősi, XIII. századbeli magyar nemesi családból származott, akit a legnagyobb gyengédséggel és szeretettel vett körül élete végéig. Kolozsvár majd Sopron nemzetgyűlési képviselője. 1917-től fél évig Tisza István mellett miniszterelnökségi államtitkár. 1919-ben a vörös terror elől Békés megyében bujdosik. Bethlen Istvánnal szervezi a későbbi kormánypartot. A konszolidációs Bethlen-kormányban fél évig belügyminiszter, majd közel 10 éven át, 1922. június 16-tól 1931. augusztus 24-ig vallás- és közoktatásügyi miniszter. Széles körű műveltsége, szakértelme rendkívüli munkaintenzitással párosult. Munkamódszerével kapcsolatban „mozgó minisztériumról” beszélt. Kiváló munkatársakkal vette magát körül. Minisztersége alatt az oktatás egyik legnagyobb, legátfogóbb és legsikeresebb reformja történt az óvodától az egyetemig. Többek között megépíti a debreceni, pécsi és szegedi egyetemeket, 21 klinikát, létrehozza a Testnevelési Főiskolát, „5000 népiskolát” épít, elsősorban az alföldi tanyavilágban kevesebb mint három év alatt. Szeged országgyűlési képviselőjévé választják 1926-ban, majd 1931-ben. Pécsi, szegedi, római egyetemek díszdoktora. 1931. augusztus 18-án a Bethlen-kormány lemondásával minisztersége megszűnik. A maga diktálta óriási munkatempó, az állandó szélsőséges politikai támadások aláássák egészségét és alkotóereje teljében paratífusz fertőzésben szívroham következtében 1932. október 11-én váratlanul meghal. Temetése során – Kossuth búcsúztatása óta gyászszertartáson nem vett részt ennyi ember – kívánságára a szegedi Fogadalmi templom kriptájában nyert örök nyugalmat.

Felesége 32 évvel élte túl férjét. A háború alatt hidegkúti villájukat németek, majd Szálasiék, végül szovjetek szállták meg, majd a kommunisták vették birtokba és államosították. Klebelsberg híres 4000 kötetes könyvtárát, melyet az Országos Széchényi Könyvtárnak ajánlódékozott, ez utóbbiak szétszórták, szobrát lerombolták. Felesége nyugdíját megvonták, kilakoltatták, majd a szerencsétlen, félig vak asszonyt egy elhagyatott Békés megyei tanyára, Okányba telepítették ki, ahol 1951–53-ig volt. Hamvas püspök közbenjárására került a püspökségre, Szegedre, és 1964-ben halt meg. Férje mellett nyugszik.

Klebelsberg Kuno politikai hitvallása

*„Lenni és művelődni, vagy nem lenni
– ez nálunk teljesen egyértelmű!”*

(Klebelsberg)

A rengeteg áldozatot követelő vesztes világháború, a társadalmat szétziláló forradalmak, az igazságtalan trianoni békediktátum mind közrejátszott abban, hogy hazánk európai tekintélye mélyre süllyedt: az ország megcsönkítve, feldarabolva, megalázva, súlyos politikai és gazdasági helyzetbe taszítva, méltánytalan, hátrányos megkülönböztetések közé vetve tekint a teljesen bizonytalan jövőbe. Hadserege nincs, gazdasági ereje minimális, a lakosság hangulata letargiába fulladó, saját erejébe vetett hite, önbizalma szertefoszlott. Magyarország nemcsak területének és lakosságának jó részét veszítette el, hanem 14 370 népiskolájából 5584 maradt, 1348 könyvtárából 605. Híres könyvtárak, mint a marosvásárhelyi, pozsonyi, kassai, kolozsvári, múzeumok, színházak kerültek határon kívülre, nem is szólva a két egyetemről, a pozsonyiáról és a kolozsváriáról, a selmecbányai Bányászati és Erdészeti Akadémiáról. A csonka országban meg kellett teremteni annak a lehetőségét, hogy a kultúra, amely korábban húszmillió ember között oszlott meg, átöröklődjön a maradék nyolcmillióra, amelyből ráadásul egymillió analfabéta volt (T. Molnár Gizella: Klebelsberg, az iskolaépítő. Szeged, 1992.). Trianon után vált nyilvánvalóvá az ország dualizmus utáni fejlődésének aránytalansága: Dunántúl és főleg az Alföld elmaradottsága Budapesthez képest. Az elcsatolt területek miatti kényszerűségből az Alföld szerepe felértékelődött. Az Alföld fejletlensége, mely ráadásul szintiszta magyarlakta terület volt, már Széchényit is foglalkoztatta.

Gróf Klebelsberg Kuno küldetéses ember volt. A trianoni tragédia után az ország számára kiutat talált és mutatott, felismerte a kibontakozás módját. Tízéves kultuszminisztersége céljának a magyar kultúra értékeinek Trianon utáni megmentését és gyarapítását tekintette. Fel-

ismerte, hogy az ország megmaradásának és a reménytelen helyzetből történő felemelkedésének egyetlen eszköze a kultúra. 1931. október 5-én Szegeden, már mint búcsúzó kultuszminiszter, a következőket mondotta az egyetem tanári karának: „Mert miből fakadt mindaz, amit tettem? Egy politikai alapmeggyőződésből, abból, hogy mostani helyzetünk javulását, sorsunk jobbrafordulását csak attól várhatjuk, hogy művelődési téren fajsúlyosabbak leszünk, s hogy ezt a világ irányadó nemzetei elismerjék. ... Legyünk tisztában, hogy nemcsak az a lehetőség áll előttünk, hogy Trianont a mi javunkra revideálják, lehetséges egy második alternatíva is, amelyre a magyar nemzet nem is mer gondolni, az, hogy kitörölnek bennünket az önálló nemzetek sorából. Ha kultúrfejlődésünket elveszítjük, ez be is fog következni. Ez adta meg nekem a kétségbeesés elszántságát, hogy küzdjek azon törekvésekkel szemben, amelyekben hazánk romlását és pusztulását láttam. Meggyőződéses embert el lehet pusztítani, de meggyőződéséből eltávolítani nem lehet.” (Beszámoló a szegedi m. kir. Ferencz József Tudományegyetem 1931–32. évi működéséről. Szerk. Veress Elemér. Szeged. 1934. 27. o. – Továbbiakban Beszámoló)

A lefegyverzett ország honvédelmi tárcája a közoktatásiügyi tárca: „ne feledjük, hogy a magyar hazát elsősorban nem a kard, hanem a kultúra tarthatja meg és teheti ismét naggyá.” (Gróf Klebelsberg Kuno beszédei, cikkei és törvényjavaslatai. 1916–1926. 604. o. – Továbbiakban rövidítve: Beszédei). Láta: ahhoz, hogy elszigeteltségünkben ki tudjunk törni és a Nyugat rokonszenvét vissza tudjuk szerezni, „meg kell mutatnunk a nagy nemzeteknek, a világ közvéleményének, hogy nagyobb a magyar nemzet belső értéke, mint a bennünket környező és rovásunkra naggyá tett népeké. Ennek pedig a művelt Nyugat szemében fokmérője a műveltség.” (Jöjjetek, harmincas évek! 112. o. – Továbbiakban rövidítve: Jöjjetek) Történelmi példákon keresztül mutatott rá, hogy a kulturális felemelkedésünk mindig előkészítője volt politikai felemelkedésünknek és bukásunk a kultúra elhanyagolását követte. Szent István az ország megszervezése előtt felvette a kereszténységet, Mátyás nagyvonalú nyugati politikájához szükség volt a reneszánsz művészet behozatalára. A magyar múltból azt olvasta ki, hogy nemzetünk a legsötétebb helyzetben is megtalálta önmagában a talpraálláshoz és feltámadáshoz szükséges forrásokat. „Történelmünk

során annyiszor, most is elgázoltak bennünket, ... – de mint már annyiszor... – majdcsak erőre kapunk megint. Ezer év megtanított bennünket arra, hogy miként kell a mostoha sorsot túrnunk és a katasztrófákat túlélni. Most újra hasznát vesszük a történeti leckének.” (Jöjjetek 25. o.) Rendíthetetlen optimizmusa átsugárzott környezetére is. Vallotta, hogy pesszimista hangulatú nemzet nem tud emelkedni. Emelkedésünkhöz sok munka, erőfeszítés, alkotások kellenek. „Egészséges nemzetek, mint a visszanyesett fa, a katasztrófák után kétszeres erővel fejlődnek.” (Beszédei 156. o.)

Klebelsberg Magyarországon ún. konzervatív reformot akart megvalósítani (Glatz Ferenc: Tudomány, kultúra, politika. Gróf Klebelsberg Kuno válogatott beszédei és írásai (1917–1932) és Tökéczki László: Konzervatív reform a legkorszerűbb eszközökkel. Valóság 1990/2.) Reformot az 1918 előtti állapotokhoz képest és konzervatívot abban az értelemben, hogy a háborús inflációban tönkrement és elszakított területekről menekültekkel felduzzasztott középosztályt akarta újraszervezni, megerősíteni, felfrissíteni és hatalomra juttatni. A születés adta kiváltságot, vezetéshez való jogot fel kell váltania a műveltségnek, tudásnak és szakértelemnek. Erős, európai szintű, művelt polgári középosztályra van szükségünk! Klebelsberg középosztályi ideáltípusát az angol gentleman jelentette. „Le kell fokozni a köztudatban a politikai szereplés jelentőségét. Ne a politizálás, hanem a közegészségügyi, kulturális, tudományos és irodalmi, közgazdasági és szociálpolitikai alkotás legyen az új nemzedék eszményképe.” (Beszédei 15. o.) A középosztály utánpótlását biztosítani kell magából az értelmiségből, dzsentri leszármazottakból és „alulról” történő több generációs felkerüléssel. A középosztály a nemzeti történelmi állam fennmaradásának letéteményese. A társadalmi fejlődés folyamatossága nem forradalmi, hanem kiegyensúlyozott építéssel és csak a középosztállyal valósítható meg. „Ha nem sietünk segítségére, akkor a mai középosztály proletarizálódik, alsóbb rétegekbe hanyatlik vissza, s helyét új gazdagok foglalják el, kik nemzeti és kulturális hagyományok hiányában nem lesznek képesek arra az állami fenntartó szerepre, melyet az eddigi középosztály olyan áldozatosan és sikeresen töltött be” (Tökéczki in Gróf Klebelsberg Kuno emlékezete 23. o. Szerkesztette Zombori István 1995. Továbbiakban rövidítve: Emlékezete

1995). A vezetők megtalálására, tehetségek kibontakoztatására a középiskola gyakorol döntő befolyást. Elképzelése szerint az ország vezetése 3-4000 rendkívül jól képzett, kiválasztott, tehetséges és nyugati nyelveket beszélő vezetővel biztosítható. „Az emberek önként és készségesen csak azokat követik, akiknek elsőbbségéről, fölényéről meg vannak győződve.” (Klebensberg: Utolsó akkordok. 26. o.) A vezetőképzés mellett biztosítani kell, hogy a paraszt és munkásfiatalok saját természetes közegükben maradván, onnan erőszakkal nem kiszakítva kapjanak alapos műveltséget. „Nem népiskola vagy egyetem, hanem népiskola és egyetem!” – mondotta Szegeden az egyetem alapkövetelményénél 1926. október 5-én. Ha a politikai demokráciát nem előzi meg kulturális demokrácia, az katasztrófához vezet! „Elítéljük a szocializmus államtanát – ám annál inkább kell védeni a szociálpolitika tisztességét... Ma a nagyobb vagyonból csak kérünk, de követelnünk nem lehet. Azonban elérkezik az idő, hogy kényszeríteni fogjuk a nagyvagyonot” (Beszédei 29. o.) Klebensberg politikai hitvallásában legfontosabb elem a jogok és kötelességek összhangja. A hatalommal bírónak, a vagyonosoknak erkölcsi kötelességük, hogy többet teljesítsenek, a vagyonhoz csak akkor van jogalapjuk! Ha erre nem képesek, a szociális lelkiismeret alapján kell segíteniük.

A *numerus clausus* – elsősorban a zsidó fiatalok továbbtanulását sújtó törvényi korlátozást – minisztersége előtt hozták, mint a nemzetgyűlés közoktatásügyi bizottságának akkori elnöke, próbálta elejét venni (Magyar Hírlap 1932. okt. 12. 2. o.), és azt nem szavazta meg. „Az antiszemitizmus lényegében pedig negatív politikai elv.” (Klebensberg: Neonacionalizmus. Bp. 1929. 130. o.) Minisztersége alatt a törvényen enyhített, átmeneti intézkedésnek mondotta a Népszövetség előtt, amely ezt el is fogadta. A keretszámot a szegedi egyetemen is emelte (Szabó Tibor–Zallár Andor: A Szent-Györgyi Albert Orvostudományi Egyetem története 1921–1944. 25. o. Továbbiakban rövidítve: Szabó–Zallár). Az újjáépítési munkálatokban számított a hazai zsidóság szellemi és anyagi tőkéjére. „És itt a Ház színe előtt is meg kell mondanom azt, hogy valahányszor az állami pénzek nem elégségesek, akkor én báró Kornfeld Móric tisztelt barátomhoz fordulok, akinek erszényében mindig van pár százmillió, ha nagy

közművelődési célokról van szó. Kötelességemnek érzem, hogy neki erről a helyről bámulatos liberalitásaért köszönetet mondjak.” (Beszédei 575. o.)

A kultúrpolitikus és az egyetemépítő

Klebsberg politikai hitvallásából egyenesen következett, hogy az ország oktatási, kulturális intézményrendszerét át kell alakítani. *Kultúrpolitikájának két legfontosabb alappillére a népoktatás-népművelés és a tudományok fejlesztése.* A nemzetek versenyében azok tudnak megmaradni, melyeknél tudománypolitika van. *Ő dolgozott ki először hazánkban tudománypolitikai koncepciót és valósított meg kultúrdiplomáciát.* „Kultúrpolitikámnak két vezető motívuma van: emelni a magyar tömegek műveltségi szintjét, erkölcsi és szellemi belértékét, fajsúlyát, és ennek a műveltebb nemzetnek olyan vezetőket adni, akiknek méretei megütik az európai dimenziókat, akiket a nemzet minden téren bizalommal és a siker reményével követhet.” (Beszédei 332. o.)

A fentebb vázolt célok megvalósítása érdekében 10 év alatt a magyar, de minden túlzás nélkül, nyugodtan mondhatjuk, az egyetemes kultúrtörténetben is egyedülálló programot valósított meg. *A vezető- és posztgraduális képzés céljából hozza létre Nyugat-Európában a Collegium Hungaricumok hálózatát, a „magyar kultúra őrszemeit” (Bécs, Berlin 1924, Róma, Párizs, Zürich 1927), ahol ösztöndíjasaink – történészek, nyelvészek, orvosok, jogászok stb. – tanultak.* Ők lehettek a kinti egyetemek hallgatói, de dolgozhattak klinikákon, laboratóriumokban stb. A Collegiumokban szigorú tanulmányi munka folyt, az igazgató egyénileg foglalkozott mindenkivel, rendszeres havi beszámolók voltak. Kötelező volt legalább két nyugati nyelv tanulása, valamint a testedzés (vívás, úszás, turisztika, torna). Saját könyvtáruk és kulturális programjaik, báljaik voltak.

A protekció kizárása és a szelekció biztosítása érdekében szervezi meg az *Országos Ösztöndíjtanácsot* (1927): minisztersége alatt 1557-en tanultak ösztöndíjjal nyugat-európai egyetemeken. Külön is említést érdemel a *Rockefeller Alapítvánnyal* kiépített gyümölcsöző kapcsolata, mely ösztöndíjakban, kutatások és klinikai építkezések támogatásában, műszerfejlesztésében nyilvánult meg. Az alapítvány

első hazai elnökévé Szent-Györgyi Albertet tette meg. A háború előtti és utáni vezető értelmiségünk színe-java ezen Collegiumok lakóiból és ösztöndíjasokból került ki. Íme mutatóban néhány: Baló József, Bay Zoltán, Bibó István, Haynal Imre, id. Issekutz Béla, Ivánovics György, ifj. Jancsó Miklós, Keresztúri Dezső, Kosáry Domokos, Körnei Zoltán, Laki Kálmán, Miskolczy Dezső, Sántha Kálmán, Straub F. Brunó, Szent-Györgyi Albert és még sokan mások. *„Veszve van az a nemzet, amely a legfontosabb pozíciókba nem tud azok betöltésére legmegfelelőbb embereket állítani”* – mondotta Szegeden 1928. XII. 16-án Klug Mária kormányzógyűrus avatásán (aki ilyen minőségben az első nő volt), hozzátéve: *„a tehetség nem az előjogok, hanem a kötelességek forrása.”* (Beszámoló 1927/28–1928/29. 77. o.) Széchenyi szellemében is többször hangoztatta *„Nincs veszedelmesebb önhittség, mint másokat vezetni ahhoz való képesség nélkül.”*

Klebsberg minisztersége alatt történt óriási *tempóban 4 év alatt három egyetem (21 klinika!) felépítése:* a Pozsonyból menekült pécsié – ahogyan szívesen nevezte „a magyar Heidelberg” –, a Kolozsvárról menekült szegedié, „a magyar Göttinga” és az 1910-ben elkezdett, majd a háború miatt hamarosan abbamaradt debrecenié. Az ő alkotása volt a *Testnevelési Főiskola* Budapesten (1925), a *Polgári Iskolai Tanárképző Főiskola* Szegeden (1928), és jelentős szerepe volt a selmecbányai *Bányászati és Erdészeti Akadémia* új városban, Sopronban való meggyökereztetésében. Ő hozta létre a *sárospataki angol internátust* is.

Eredetileg Lágymányoson szeretett volna porosz mintára egy egyetemi várost, „szuperuniverzitást” felépíteni (a „magyar Dahlem”). Budapest elutasító magatartása után fordult a figyelve vidék felé. A vidéki egyetemek egyébként is jól illeszkedtek „*decentralizációs*” programjába: a túl fejlett fővárossal szemben a vidék fejlesztése európai szintre.

Klebsbergnek a harcot először az egyetemek pusztá léteért kellett folytatnia a nemzetgyűlésben. Az ország gazdasága katasztrofális helyzetben volt. Ezenkívül jelentős – ókonzervatív – erők voltak azon az állásponton, hogy az országnak elég egy, a fővárosi egyetem. Az

egyetemekre költött pénz a pazarló Klebelsberg pocskolása – mondták.

Klebelsberg ekképpen érvelt a parlamentben:

„Aki azt hirdeti, hogy elég lenne egy egyetem Magyarországon, annak azt a választ adom, hogy ha egy egyetem lenne, akkor például a műtétek sorát a jövő orvosa csak valahonnan a tanterem nyolcadik sorából látná. Még ellenségemnek sem kívánom, hogy olyan orvos műtétjének vesse magát alá, aki a diagnózist avagy a fontos műtétet, amelyet sürgős esetben a faluban végrehajt, csak az iskola padjainak nyolcadik emeletéről látta, de megelőzőleg soha végre nem hajtotta. – Nekem kis auditoriumokra van szükségem az orvostudományban, hogy az orvostanár minden egyes leendő orvossal személy szerint foglalkozhassék, ahol annak a leendő orvosnak módjában van a legfontosabb és legsürgetőbb műtéteket ismételt elvégeznie, hogy a szükséges manuális ügyességgel mehessen ki az életbe. Itt nem tréfáról, nem teóriáról, nem garasról van szó, hanem emberletről. *Magyar emberek ezreinek életét rosszul képzett orvosok kezére ki nem szolgáltatathatjuk!*...” Kicsit később: „... Vagy talán azt akarják egyesek, hogy haljanak meg a szülőanyák és pusztuljanak el az újonnan született magzatok azért, mert az orvosok és bábák nincsenek kellően kiképezve.” (Beszédei 556–575. o.)

Ugyanerről máshol:

„*Én minden kulturális intézményhez a végsőig ragaszkodom. Ragaszkodom az utolsó óvodához egy pici dunántúli faluban is... A magyar kultúráért folytatott harcban egyetemet veszíteni nem akarok.*” (Beszédei 487–488. o.)

A szegedi egyetem és gyermekklinika alapkövetésénél 1926. október 5-én mondott beszédében:

„Egyetemünk beszüntetése kulturális leszerelést jelentett volna. Ha ebbe beleegyezek, ha emelt fővel és nyílt sisakkal szembe nem szálltam volna, az utókor méltán kiszórhatta volna csontjaimat síromból, mint olyan emberét, aki nem érdemes arra, hogy hazai földben nyugodjék.” (Beszédei 501. o.)

Az egyetemek megvoltak, de Klebelsbergnek kellett az intézeteket, klinikákat stb. újra felépíteni és felszerelni.

Ragaszkodott ahhoz, hogy az egyetemek építése mindenütt *a klinikák* építésével kezdődjék: „Mióta kultuszminiszter vagyok, az egyetemi beruházásokra megszavazott összegből egyetlen fillér sem került másra, mint kizárólag a klinikák építésére, amelyek nemcsak kórházak, hanem ambulanciák is, melyek a világ legdemokratikusabb intézményei, mert ott mindenki, attól a szolgálótól kezdve, aki elvágta az ujját, a súlyos üzemi balesetben megsérültig, megjelenhet, aki díjtalan gyógykezelésre szorul.” (A nemzetgyűlésben 1926. V. 11-i ülésén mondott beszéde a kultusztárca költségvetésének betérjesztése alkalmából. Beszédei 556–575. o.)

Klebelsberg a tervek elbírálásától, a pénz előteremtésétől, a klinikák és elméleti intézetek helyének kijelölésétől az építkezésekig, a műszeres felszerelésig mindennel törődött. Klebelsberg *szemében az egyetem legfőbb kritériuma a kutatás*. Az az egyetem, amelyik nem kutat, nevezheti magát egyetemnek, de valójában nem az. Klebelsberg óta beszélhetünk tudatos *kutatáspolitikáról*. „Azok a nemzetek, amelyeknél nem folyik eredeti kutatás, amelyek főiskolái is csak arra szorítkoznak, hogy az idegen népek által felkutatott igazságokat tovább terjesszék, nagy nemzetnek nem nevezhetők. Egy nemzet naggyá csak akkor lehet, ha kebelében önálló kutatás folyik.” (Klebelsberg: Utolsó akkordok. Bp. 1933, 191. o.)

Előadásában mondja: „A természettudományi kutatásnak a szentélyei a filozófiai fakultások, a természettudományi és az orvosi fakultások elméleti intézetei, amelyeket a jövőben elhanyagolnunk nem szabad.” (Beszédei 152. o.)

A pécsi egyetem megnyitóján 1923. október 14-én ekképpen szól: „*A modern egyetemi tanulás nem áll már az előadás pusztá meghallgatásából, hanem az ifjúnak bele kell tanulnia a tudományos kutatás módszereibe. Az olyan intézet, mely ezt nem nyújtja, lehet szakiskola, de semmi esetre sem igazi egyetem.*” (Beszédei 495. o.)

Hogy mekkora munkát végzett a tudományos állások gyarapításában, álljon itt néhány adat. *A tudományos kutatói állások száma 1880:*

293, 1913: 839, a harmadára zsugorodott csonka országban 1926/27-ben 1165.

Klebsberg személy szerint is jól ismerte az egyetemi tanárokat, hisz kétharmad részüket már ő nevezte ki és baráti kapcsolatban volt velük. Íme néhány általa kinevezett jeles szegedi tanszékvezető professzor: Gelei József, Kiss Ferenc, Rusznyák István, Sík Sándor, Szent-Györgyi Albert, Várkonyi Hildebrand. 1931. október 3-án ezt mondja mint leköszönő miniszter a szegedi egyetem tanári karának: „Gondoljatok vissza azokra az időkre, amikor először jelentem meg kedves körötökben. Először mentem el a klinikákra, először az elméleti intézetekbe... Valami csodálatos bizakodás töltött el benneteket. ... Bámultalak, s ezért a nagy bizalomért meg is szerettelek benneteket.” (Beszámoló 1931–32. 29. o.) Szoros kapcsolatot tartott fenn szinte minden tudóssal, jóformán mindenkiről tudta, hogy min dolgozik. *Tudni akart és tudott is minden reményre jogosító fiatalról.*

Az élettani, biológiai kutatások kiemelt fejlesztését, a posztgraduális képzést és a Balaton-kutatást szolgálta a *Tihanyi Biológiai Intézet* létrehozása. „Az orvosi karok összes elméleti intézetei biológiai természetű intézetek, s így összes egyetemeink elméleti orvosi intézeteinek erői, különösen az asszisztensek és az adjunktusok főként a szünidőben ebben az intézetben működhetnek.” (Klebsberg: Utolsó akkordok 191–201. o.) Szerepet szánt az intézetnek a balatoni turiztika és idegenforgalom előmozdításában.

Klebsberg hatalmas munkát végzett a *Magyar Tudományos Akadémia* megsegítésében, mivel az Akadémia vagyona a háborút követő inflációban szinte teljesen megsemmisült, a miniszter szavaival: „Akadémia anyagi tekintetben úgyszólván megalapításra vár.” Nagyobb segítyt követően törvénnyel biztosítja az Akadémia támogatását és kutatását a költségvetésből. Törekedett arra, hogy az Akadémiát függetlenítse a politikától.

Már korábban is utaltam rá, hogy Klebsberg *kultúrdiplomáciájának* köszönhetően jöttek létre a korábban nem létező *francia, angol és amerikai kulturális, tudományos kapcsolataink.*

Klebsberg 1930-ban hozta létre az *Országos Természettudományi Tanácsot*, melynek célja az elméleti és alkalmazott természettudományok rendszeres, tervszerű fejlesztése. Feladatkörébe tartozott a külföldi tudományos kutatások figyelemmel kísérése, ezek figyelembevételével országos programok, irányelvek kidolgozása és a kutatómunka ellenőrzése. Rendelkezett és kezelte az *Országos Természettudományi Alapot*, mely többek között biztosította a kutatók támogatását, drágább műszerek beszerzését stb.

Az Országos Levéltár részére a budai Várban modern épülettömböt építtet. Törvénnyel szabályozza az *Országos Magyar Gyűjteményegyetem* létrejöttét, amelyhez eredetileg négy intézmény: a Nemzeti Múzeum, az Országos Levéltár, a Szépművészeti Múzeum és az Iparművészeti Múzeum tartozott. Később további intézmények csatlakoztak, így a Collegium Hungaricumok, a Magyar Történeti Intézet stb. A központosítás a magyar tudományág nagy hasznára volt; a Gyűjteményegyetem saját önkormányzattal rendelkezett.

1927-ben megalkotta a *Széchenyi István Tudományos Társaságot* azzal a céllal, hogy a mezőgazdaság, ipar, kereskedelem és pénzügyi világ kiválóságait kapcsolatba hozza a természettudósokkal, tudományos intézetekkel. Feladatkörébe tartozott a kutatóintézetek, laboratóriumok támogatása, fejlesztése, új intézetek alapítása.

Klebsberg sokat foglalkoztatta a *tehetséges gyermekek*, fiatalok felkutatása és megőrzése. A nemzet sorsát meghatározza, hogy a tehetséges embereket idejében megfelelő állásba juttassa. Ezen a téren sok a tennivalónk. „Kevés ország van széles e világon, ahol aránylag több lenne a tehetség, mint Magyarországon. De még kevesebb ország van, ahol a tehetségek teljes kifejlődésének annyi gátja lenne, mint éppen nálunk.” – mondotta gyakran. A tehetséges gyermekek felkutatására hozta létre a *Nemzeti Közművelődési Alapítványt*. A pályaválasztási tanácsadó irodák is az ő alkotásai. 1925-ben törvénnyel szabályozta a *tehetséges falusi gyermekek felkutatását*: minden oktatóintézet vezetőségének – a legalsó iskolától az egyetemig – külön kötelességévé tette, hogy *jelentsék a tehetséges gyerekeket a miniszternek*, akinek kötelessége a Nemzeti Közművelődési Alapítványon keresztül ösztöndíjjal gondoskodni róluk („tehetséghalászat”). Mert

mi, magyarok egyébként nem becsüljük meg tehetségeinket. „Az idegen nemzetek négyzetre emelik kiválóságaikat, mi magyarok gyököt igyekszünk belőlük vonni.” – hangoztatta gyakran.

Klebensberget fiatal kora óta rendkívül vonzották a művészetek. Szenvedélyesen foglalkoztatták a városrendezési problémák, de ugyanilyen figyelmet szentelt a faluk, tanyasi iskolák építésének esztétikai megoldásaira, a környezettel való összhangra. Vallotta, hogy művészetünknek nemzeti hivatása van szerte a világon, művészeink nagy szolgálatot tehetnek a magyarságnak éppúgy, mint legnagyobb tudósaink. Vértelenül reneszánsz mecénás volt, de igen szerény, takarékos megoldásokkal igyekezett elképzeléseit megoldani. A művészeti vitákba, irányzatok harcaiba sosem avatkozott bele, távol tartotta magát, azon véleményen volt, hogy az ilyen felülről irányított kísérletek később nevetségessé válhatnak. A kultúrpolitikus közpénzek fölött rendelkezik; minden tehetséget támogatni kell függetlenül attól, hogy milyen művészeti irányzathoz tartozik! Más a magánmecénás, aki saját pénzével rendelkezik, és így olyan képzőművészeti tárgyakat rendel, amilyen neki tetszik.

Klebensberg nagyon sokat épített: egyetemek, klinikák, elméleti intézetek, gimnáziumok, Svábhegyi (ma Szabadsághegyi) csillagvizsgáló, tihanyi élettani kutatóintézet, fedett uszoda a Margitszigeten, templomok stb. Sokat törődött a restaurálásokkal: helyreállította a Nemzeti Múzeum remek palotáját, restauráltatta a barokk építmény remekét, az egyetemi templomot, a budai Szent Domonkos tornyot, romladozó vidéki emlékek egész sorát az ócsai református templomtól az egri minoriták templomépületéig stb. Külön foglalkozott a diósgyőri és visegrádi romok rendbe hozásával. Nem volt magyar város, amellyel ne törődött volna!

Összes építkezései közül nagysága mellett művészileg is legsikeresebb volt a szegedi Templom (Dóm) tér. Megalkotásában méltó társra lelt hűséges barátjában, a Temesvárról elűzött csanádi püspökben, Glattfelder Gyulában és Rerrich Bélában, az építészben. A Nemzeti Emlécsarnok ötlete szintén az ő elméjében fogant meg, különös gondnal népesítette be művészi szobrokkal, melyek közül számos az ő ajándéka volt. De szobrokkal díszítette a tihanyi intézetet, a svábhegyi

csillagvizsgálót, a szegedi és debreceni egyetemeket. Ő kezdeményezte a szegedi egyetem alapítását megőrkítő domborművet a vegytani intézet Gizella téri homlokzatán (Szentgyörgyi István alkotása, 1931). De tőle kapták az új egyetemi épületek is freskóikat, az ő ajándéka volt a Szent Dömötör-torony („Csonka torony”) Aba Novák-freskói, keresztelő medencéje stb.

Külön múzeumot létesített a XX. századi magyar művészetnek; az Új Magyar Képtár a Szépművészeti Múzeum régi műcsarnokában valósult meg. Számos új múzeum készült el minisztersége idején: Kecskemét, Veszprém, Debrecen, Keszthely stb.

Pártfogolta a külföldi kiállításokat, hisz művészeti politikájának célja volt a magyar kultúra külföldi népszerűsítése, a Trianon utáni ellenséges közvélemény megnyerése (Velence, Róma, London, Stockholm, Krakkó stb.). Sokszor személyesen ő nyitotta meg ezeket a rendezvényeket.

Hasonlóan nagy érdeklődést tanúsított a magyar zenekultúra iránt. A gazdasági összeomlás közepette mentette meg zeneéletünk két oszlopát, a Zeneakadémiát és az Operaházat. Az ő kezdeményezésére keletkezett Dohnányi Szegedi Miséje. Legdédelgettebb alkotása volt a Dóm orgonája, mely kora egyik leghatalmasabb orgonája volt (korábban közepes méretűre tervezték).

Rengeteget foglalkozott a Nemzeti Színházzal, megszervezte a Kamaraszínházat, és különleges figyelemmel kísérte a vidéki színházak sorsát. Szegeden a Dóm téri építkezések állványai még álltak, mikor felmerült Klebensbergben a szabadtéri játékok előadásának salzburgi játékok adta ötlete.

Az iskolaépítő és iskolareformer

Klebelsberg kultuszminisztersége idején, irányítása alatt zajlott le a magyar közoktatás egyik legnagyobb és legsikeresebb reformja az óvodától az egyetemig, tanügyi reformtól az iskolaorvosi rendszer kiépítéséig. (Mészáros István in Klebelsberg Kuno emlékezete. Szerk.: Zombori István. Szeged, 1995. 46. o. és Romsics Ignác Magyarország történelme a XX. században. Osiris Kiadó, 1999. 172. o.) Tanulmányomban csupán néhány lényegi vonásra tudok szorítkozni, hisz e hatalmas munka több mint egy tucat törvény megalkotásában is tükröződik. Hatásuk még ma is érezhető.

Iskolareformjának – és egész kultúrpolitikájának is – elvi alapja a „neonacionalizmus” volt (melyet marxista történészek tudatosan félremagyaráztak és a sovinizmussal azonosítottak). A megcsonkított, feldarabolt országban, ahol a lakosság saját erejébe vetett hite, önbi-zalma szertefoszlott, újszerű nemzeti érzést kell kibontakoztatni: az alkotó, munkás, tevékeny és szorgalmas hazaszeretetet. *„Háromféle magyar hazafiság van: szónokló, kesergő és alkotó hazaszeretet”.* Nem rendelkezünk anyagi-gazdasági értékekkel, de ezeréves kultúránk időtálló, maradandó értékeket hozott létre. E tekintetben felette állunk a trianoni békeszerződésben kárunkon létrehozott nemzeteknek. Ez volt a marxisták által bírált *„kultúrfölény”* államtudományi műszava. E felfogásban nem volt szomszédellenesség, csupán vitathatatlan ténymegállapítás. A környező országok katonai fölényével szemben csak akkor tudunk fennmaradni, ha kultúrfölényre törek-szünk. „A lefegyverzett ország igazi honvédelmi tárcája a közoktatás-ügyi tárca” – mondta gyakran. Klebelsberg az európai nemzetek karakterológiai jegyeit tanulmányozva jutott arra a megállapításra, hogy *a legfontosabb a művelődési képességre való hajlam.* Ezért az új európai tekintélyszerzésnek, felemelkedésünknek záloga a modern, európai szintű oktatási-nevelési intézményrendszer. Tovább kell fejlesztenünk és modernizálni kell a meglévő művelődési intézményrendszerünket, mely záloga lehet a nemzet gerincét adó erős, európai

szintű, művelt polgári értelmiségi középosztálynak. Másrészt biztosítani kell, hogy a paraszt és munkásfiatalok saját természetes közegükben maradván, onnan erőszakosan nem kiszakítva, alapos műveltséget kaphassanak.

Klebelsberg óriási népiskola-építési programot indított el az Alföldön: kevesebb mint három év alatt dán mintára 5784 tantermet, 2278 tanítólakást, összesen 8062 új iskolai objektumot épített! Megkésztette az elemi népoktatás hajlékait! Az iskolák megépítésére törvénnyel kötelezi a birtokosokat. Az iskolák modern tégláépületek voltak vörösfenyő padlózattal, hatalmas ablakokkal, palatetővel, háromszobás tanítói lakással, az Alföldön mind ez ideig ismeretlen, téglából épült disznóóllal. Az iskolákban kápolna vagy oltárfülke is volt. *Összehasonlításképpen Magyarország ezt megelőző 1036 évében 6374 népiskola épült.* Három év alatt többet fordított népiskolák létesítésére, mint a kiegyezés korának 50 éve alatt! Az öt kilométeres sugarú körök közepén elhelyezkedő új tanyasi iskolák a tanyavilág kultúrközpontjai lettek rádióantennákkal, könyvtárakkal, gramofonnal, filmvetítő gépekkel felszerelve. Itt tartották összejöveteleiket a gazda, iparos- és olvasókörök. Klebelsberg szeme előtt Dánia példája lebegett, amely évtizedek alatt a kisgazdák eldorádója lett. Az iskolák dísznövényeket tartalmazó egységcsomagokat kaptak a minisztériumtól. A pedagógusok kinevezésekor még arra is volt gondja, hogy a fiatal tanítónők és tanítók lehetőleg ugyanabba a tanyai iskolába kerüljenek, ekként növelve az összeházasodás és letelepülés esélyeit. Számos házasság jött így létre. (Klebelsberg Kunoné). A kultusz-tárca részesedése a költségvetésből a következőképpen alakult: 1896–1900: 2,7%, 1924–25: 8,7%, 1928–29: 10,5% és 1931: 15%!

Az iskolaépítéssel párhuzamosan új, modern, az európai reform-pedagógiai törekvések minden pozitívumát érvényesítő tantervet vezet be. Az elemi népiskolát nyolc osztályossá szervezi át, melyre két éves továbbképző iskola épül. A *tankötelezettség* így türelmi időszak után 16 éves korra emelkedik. A középiskola reformjának egyik célja, hogy a szülők érdekltségét elterelje a csakis humán-bölcsész alapozást nyújtó gimnáziumtól, és a gyerekeket a *gyakorlatiasabb, polgári érdekltségű és irányultságú középiskola* felé irányítsa. Az új tanterv kiemelt szerepet biztosít a *nyugati nyelvek* tanításának. „Hányszor

láttam vérző szívvel, hogy kiváló tudású, rendkívül szellemes emberek, akik itthon a legnagyobb megbecsülésben részesülnek, az idegen előtt hiányos nyelvismeretük következtében gyámoltalan emberek benyomását teszik.” (A magyar gyermektanulmányi kongresszuson, 1926. február 2-án tartott beszédéből.) Az 1924. évi XI. törvény biztosítja, hogy a „*tanulót vallásos alapon erkölcsös polgárrá nevelje, hazafias szellemben, általános műveltséghez juttassa*”. A vallásos nevelésbe az összes történelmi vallás, felekezet beletartozott diszkrimináció nélkül. Az új tanterv különös gondot fordít a testnevelésre, egészségügyi ismeretek közvetítésére, kézimunkára. A reform biztosítja a korábban nem létező *kisebbségi tan nyelvű népiskolák* hálózatát (német, szlovák, szerb, horvát, rutén és román nyelven). Korszerűsíti az *iparos- és kereskedőtanonc iskolákat*, megteremti az eddig még hazánkban nem létező *felső mezőgazdasági iskolát* (47), hogy a kisközségek fiai „*atyjuk földjére visszatérve intenzív és okszerű módon gazdálkodjanak*”. Új alapokra helyezi a polgári iskolai tanárképzést, az alapképzést négy évről öt évre emeli. Ennek keretében teremti meg Budapestről Szegedre való leköltöztetéssel a *Polgári Iskolai Tanárképző Főiskolát* (1928), ahol a hallgatóknak az egyetemen is kellett előadásokat hallgatniuk.

Magasra lendül a *tanönyvírás* széles körű szabadsággal. Ekkor indulnak meg a *középiskolai tanulmányi versenyek*, *iskolai filmvetítések*, *rádióban a Szülők Iskolája*, *16 éven aluliak tilalma bizonyos filmtől*, *18 éven aluliak szesztilalma*, *gyermekmunka-tilalom stb.* Fel-lendül a *gyermekirodalom*. *1555 népkönyvtár és 1500 iskolakönyvtár létesül!* Ekkor szervezik meg az *első hazai parasztfőiskolákat*, ekkor nyílnak meg az *első pályaválasztási tanácsadó irodák*. Klebelsberg Szegeden hozza létre az ország *első gyermekpszichológiai intézetét* (1929). Rendeletekkel írja elő *gyermekjátékszótterek* létesítését. *Most lesz március 15. nemzeti ünnep és iskolai ünnepség.* Ekkor rendezik meg az *első könyvhetet*, *madarak és fák napját*, *finnugor népek napját*. Ettől kezdve rendeznek *szülői értekezleteket*. Zavartalan működési lehetőséget kapnak a különféle, a legújabb nyugati pedagógiai áramlatokat követő magán-, „*alternatív*”, „*reform*” iskolák.

Sokat foglalkozik az *iskola-egészségüggyel*, *iskolaorvosi intézményrendszer megszervezésével*.

Klebelsberg különös figyelmet szentel a *kisdedóvóknak*. A pedagógiai törekvések mellett hangsúlyt kaptak a szociálhigiéné szempontjai is. Fontosnak tartotta a kisdedóvást népjóléti szempontból is. Az egészségügyi szempontok érvényesítése végett a kultuszminisztériumba gyermekorvost rendelt be. Az óvodát tejkonyhával, napközi otthonnal egészítette ki. *500 kisdedóvót* hozott létre, a sürgősségi sorrendben az ipari körzetek munkáslakta negyedei kaptak elsőbbséget. Új alapokra helyezte az *óvónőképzést*, a 2 éves képzést 4 évre emelte. Az új típusú óvónő a kultuszminiszter elképzelése szerint átmenetet jelentett volna a régi típusú óvónő és az angol „*nurse*” között.

Az első sportminiszter

Klebsberg missziós tevékenységének külön területe a *tudatos sportpolitika és sportdiplomácia*, melyet szintén ő valósított meg először hazánkban. Korát itt is megelőzve ismerte fel a sport test- és jellemformáló erején kívül a sportteljesítmények propagandisztikus értékét: sport révén szimpátiát és barátokat szerezhetünk az egész világon. Annak ellenére, hogy gyermekkorában gyenge fizikumú tanuló volt, mégis ő lett a magyar sport világraszóló sikereinek megalapozója.

A testnevelés mint kiemelt kormányzati ág, a *költségvetésben külön keretet* kapott. Középiskolákban elrendelte a *harmadik testnevelési órát és játékdélutánok* rendszeres tartását. A tornatanítói cím helyett bevezette a *testnevelő tanári* címet. Klebsberg szervezi meg és állítja fel a testnevelés oktatásában még hiányzó felsőoktatási intézményt, a *Testnevelési Főiskolát* (1925) Budapesten. A testnevelés körébe vonta a *cserkészetet*, mert „nemcsak a testnevelésnek, hanem az erkölcsi nevelésnek is világszerte egyik legjobb intézménye”. Az addig arisztokratikus sportot általános nemzeti mozgalommá akarta tenni, amikor majd minden iskola egy kis sporttelep lesz („nem hiszem, hogy az angol nép kultúrájának megártott volna a sport!”). Sokat tett a *leventeképzés* terén.

A történelemtől tanulta azt, hogy egy lefegyverzett nép hamarosan elpusztul. Tervei között van a *Téli Sportszarnok* és a *Nemzeti Stadion* létrehozása. Ő építteti meg a *Margitszigeti Nemzeti Sportuszodát*, hogy az úszók és vízilabdázók olimpiai felkészülése zavartalan legyen. Rendkívüli esztétikai érzékére példaként beszélték, hogy az uszoda tervezésekor képes volt a különböző úszásnemek, vízipóló elméletét tanulmányozni. Itt is érvényesíti a decentralizációs politikát: *a háború előtti sportpályák, uszodák, tornatermek jelentős része ekkor épül vidéken. A Balatont a magyar sport és turizmus hatalmas telepévé akarja kialakítani, ahol az üdülőhelyek mint sportcentrumok is fejlődnek. Külön szerepet szán a számára annyira kedves Tihanyi-félszigetnek, melyet nemzeti parknak szeretne átformálni, ahol cserké-*

szek, leventék és a főiskolai ifjúság részére sporttelepet és táborozó helyet tervez. A balatoni fürdözést demokratizálni akarta, ne csak a módosabb emberek privilégiuma legyen.

Klebsberg az olimpiákra való felkészülés tervszerű koordinálására hozza létre 1932-ben a *Magyar Olimpiai Bizottságot*, melynek első elnöke lett. A Testnevelési Főiskola előcsarnokába márványtáblát helyezett a győzők névsorával, hogy emléküket és példájukat az utókor számára megörökítse. Nagy elfoglaltsága ellenére is talál időt, hogy részt vegyen az olimpiai győzők havi társas vacsoráján. Különösen meleg barátság fűzte az olimpiai bajnok vízipólócsapathoz, „kedves fiaimhoz”, ahonnan a „Klebi” név is származott, és akik koporsóját utolsó útjára vitték Budapesten. Részükre külön kupát írt ki, melyen a világ legjobb csapatai vettek részt. Testnevelési kongresszusokat szervez. Szegeden az elsőt 1930-ban, melynek keretében Szent-Györgyi és Issekutz professzorok teniszezték feleségeikkel: „Ha a professzor uraknak egy «lyukas» órájuk van, de két természettudományos kísérlet között is, lemennek a kertbe, és asszisztenseikkel, jobb hallgatóikkal játszanak egy szettet, azután felfrissülve e sporton, vizszatérnek a tanterembe vagy laboratóriumba, és dolgoznak tovább”. (Világvalóságban 329. o.)

Klebsberg sportpolitikájának eredménye hamarosan megmutatkozott, melynek világraszóló sikerét ő már nem érthette meg: *a berlini olimpián 10 aranyéremmel a 3. helyen végzett az ország a nemzetek sorrendjében. Ettől kezdve éri el a magyar sport világraszóló sikereit olimpiákon, világversenyeken, melyek megalapozásában Klebsberg Kunonak elévülhetetlen érdeme volt!*

A magyar gyermek minisztere

Klebensberg páratlan életművének központi eszménye a gyermek, a gyermek oktatása, testi és lelki egészségének megőrzése. *„A magyar anya, aki a világra hozza az újszülöttet és a magyar tudós, aki kutat és tanít, ugyanazt a célt szolgálja, Magyarország feltámadását.”* Jogász-történész mivoltát meghazudtolva máig is érvényes, modern megállapításokat tesz a gyermekhalandóságról: *„én a nemzetek kultúrfokának a megállapításánál fő kritériumként azt keresem, mekkora a nemzetenél a gyermekhalandóság... Mentől műveltebb, civilizáltabb és erkölcsösebb egy nemzet, annál jobb dolga van annál a nemzetenél a gyermeknek. Ez a nemzetek kultúrfokának, az én meggyőződésem szerint, az első fokmérője.”* Anglia Viktória királynő korabeli nagyságát a nagy gyermekáldásnak tulajdonítja. De a török pusztítás után is a magyar anya termékenységének volt köszönhető – családonként 10-13 gyermek – a nemzet fennmaradása. *„A nagy gyermekáldás nemcsak fiziológiai, hanem erkölcsi probléma.”* Példaként említi az angolszász és latin nemzetek gyermekkultuszát. Ebből a munkából ki kell hogy vegye a részét a kultuszminiszter, aki egyben a „magyar gyermek minisztere is”. Sikraszáll a gyermekek iskolai túlterheltsége ellen. A gyerekeknek nem egyedüli kötelessége, hogy tanuljon. *„Én tanuló és szorgalmas, de amellet játékos magyar gyermeket akarok. Mert csak játékos, eleven magyar gyermekből lehet derűs, dolgoz magyar férfi...”* A pedagógusok feladata nemcsak a gyermekek tanítása, hanem szeretete is: *„én a magyar oktatótól, kezdve a kis óvónőn fel az egyetemi tanárig, megkövetelek egyet: ne csak tanítsa, hanem szeresse a magyar gyermeket.”*

Az egészségügy legsürgetőbb feladata a gyermekegészségügy javítása: a gyermekhalandóság csökkentése és a gyermekbetegségek elleni harc. Különösen az Alföldön szomorú a helyzet ezen a téren – összehasonlítva magunk az európai fejlett kultúrnemzetekkel. Ezért is szerepeltek egyetemépítési programjában első helyen a gyermek és szülészeti intézmények. „Tavaly átadtuk rendeltetésének a debreceni

klinikai telepen a gyermekklinikákat, és Pécsen szintén megcsináltuk ezt az intézményt. És amikor... megfontolás tárgyává tettük, hogy a most épülő szegedi klinikai telepen melyik klinikát fogjuk először építeni, választásunk megint a gyermekklinikára esett. Mert az a miniszter, aki ápolja az iskolában a magyar gyermeket, amikor egészséges, kell, hogy gondoljon a beteg magyar gyermekekre, *gyermekegészségügyünk egyik nélkülözhetetlen előfeltétele pedig az, hogy legyenek a legmodernebb tudományos értelemben képzett gyermekorvosaink.*” (Részletek az Országos Gyermekvédő Liga közgyűlésén tartott beszédeből 1926. április 25. Beszédei 313–320. o.) Három évvel később, már örömmel számol be a kész szegedi gyermekklinikáról (Pesti Napló 1929. április 7.): *„Eddig, ha idegent vidékre vittünk, vagy halpaprikást adtunk neki enni, vagy a Hortobágyot mutattuk meg. Most már könnyen elháríthatjuk azt a vádat, hogy Magyarországon Budapesten kívül jóformán nincs semmi. Csak a legutóbb is büszkén mutattuk a svéd pénzügyminiszternek a szegedi gyermekklinikát, mint Európának egyik legtekélyesebb ilyen intézményét.”*

Klebelsberg Szeged újjáteremtője: az egyetem felépítője és Szeged minisztere

*„Tisza Lajos második Szeged városa után
álomszerű gyorsasággal kinőtt a földből
a harmadik Szeged: Klebelsberg városa”*

(Herczeg Ferenc)

Szeged kedvező központi fekvését az országban *Trianon után* elvesztette, perifériás helyzetbe került. Természetes kapcsolata Bácskával és Bánátsággal megszűnt, a 40 000 lelket számláló tanyavilág fontossága tovább nőtt. Az árvíz után dinamikus fejlődésnek induló város veszélybe, a *balkanizálódás veszélyébe került*. A dualizmus korából származó Budapest-centrikusság nyomasztóvá vált a fejletlen Alfölddel szemben, amely a török pusztítás nyomait a mai napig sem tudta kiheverni, igen elmaradott kulturális és egészségügyi szinten volt.

Klebelsberg „*decentralizációs*” kultúrpolitikájában a vidék, a Dunántúl és különösen az Alföld hátrányos helyzetének mérséklése meghatározó elv volt. Településszociológiai tanulmányokat végzett és az európai városok fejlődését elemezve jutott arra a következtetésre, hogy *legfontosabb városképző elem az egyetem*. „A paprika és a déli-báb nem városképző elem. Az egyetem az” – mondotta. Így kapcsolódott össze a decentralizációs elv az egyetem gondolatával és a tragikus történelmi szükséghelyzettel.

1918 karácsony estéjén a románok megszállták Kolozsvárt. A román kormányzótanács 1919. május 18-án a magyar professzori kart hűségükre szólította fel. A karok ezt megtagadták, és ezt követően román csapatok körbevették az egyetemet, és minden felszerelésével együtt román tulajdonnak nyilvánították. A hűségesküet megtagadó professzorokat kiutasították, akik Budapestre menekültek.

Az 1921. évi XXV. törvénycikk értelmében a kolozsvári magyar királyi Ferencz József Tudományegyetem ideiglenesen Szegeden nyert elhelyezést. Szeged régi törekvése volt, hogy egyeteme legyen.

Klebelsberg 1922. június 16-án vette át a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium vezetését, és már október 24-én Szegeden tájékozódott a klinikák, intézetek elhelyezésének lehetőségéről. Kíséretében volt Korb Flóris műegyetemi tanár, a klinikák későbbi tervezője.

Az orvostudományi intézetek, a belgyógyászati és a sebészeti klinika a mai Gépipari Szakközépiskola hadikórházként használt Kálvária téri épületében nyert elhelyezést, a gyermekklinika a gyermekkórházban (Kossuth L. sgt. 35.), a szemklinika a mai helyén álló szemkórházban, a szülészeti és nőgyógyászati klinika a Fodor utcai bábaképzőben (a mai Csongrád Megyei Állami Közútkezelő Kht. Juhász Gyula u. 9. sz. épületében), az ideg-elme klinika a Szt. Rókus Kórházban (a mai I. sz. Városi Kórház), a bőrgyógyászati a honvéd csapatkórházban (a mai II. sz. Városi Kórházban). Az anatómiai, törvényszéki orvostani és körbonctani intézetek a régi rókusi elemi iskolába, mai helyükre kerültek.

A természettudományi intézetek az állami főgimnáziumba (a mai Radnóti gimnáziumba) kerültek, míg a központi intézmények (rektori hivatalok, könyvtár), jogi és bölcsészeti kar a főreáliskolának épült, később királyi táblának átengedett Dugonics téri épületbe (Szabó-Zallár 16. o.).

A kivérzett országban az egyetemek pusztasága is veszélyben volt. Klebelsbergnek a nemzetgyűlésben kellett harcolnia a megvívnia (lásd A kultúrpolitikus és egyetemépítő fejezetet). Nyugati példákra mutatott rá, hogy kétmillió lakosra jár egy egyetem. Miután egyetemépítő terveiről Budapest közömbös volt, Klebelsberg *figyelme a vidéki városok felé fordult*. „Én sokkal szívesebben látom azokat a kis intim, vidéki városokat, mint amilyenek a német egyetemi városok, amelyekben munkával tölti az ifjúság az idejét és nem semmittevéssel.” [A vallás- és közoktatásügyi tárca költségvetése alkalmából 1925. február 20-án tartott beszéde (Beszédei 523. o.)] Máshol erről így ír: „... az egyetemi hallgatók és a szakemberek nem nyargalhatnak ide-oda a város különböző részeire, hiszen az előadási órák között mindössze 15 perces szünet van. Mindenhol a világon az az irányzat, hogy a tudományos épületeket csoportosítják. Nem is szólok Amerikáról, ahol az egyetemek egész összefüggő városok, nem szólok Oxfordról és Cambridge-ről, de még a kontinentális Európában is min-

den ide tendál... *Nagyon szomorú lenne, ha a függetlenné vált Magyarország mindig elkészne az eszmék birodalmában.*" (Pesti Napló 1927. szeptember 15-i száma, Neonacionalizmus 71–76. o.). Ellene volt a szétszóró épületeknek, a törpe főiskolákat sem szerette, a középnapyságú egyetemek: egymás szomszédságában elhelyezett klinikák, kutatólaboratóriumok híve volt.

A vidéki egyetemek ekkor még egyformán fontosak voltak számára. A Dunántúl iránt érzett szeretete Pécs felé sugárzott. Döntő része volt abban, hogy a pozsonyi Erzsébet egyetemet nem olvasztották a budapesti Pázmány Péter Egyetembe, hanem Pécsen nyert elhelyezést. A „magyar Heidelberg”-nek a modern nyelvek, irodalom és filozófiai tudományok ápolását szánta. A menekült eperjesi és pozsonyi evangélikus teológiai akadémia a pécsi egyetem részeként Sopronba került. Pécsre várt Dunántúl speciális kérdéseinek megoldása: nyelv, művészet, tbc. stb. Az egyetem 1926-ra készült el. „Hiszen a főiskolai tanítás súlypontja a kollégium publikumoktól, a nyilvános nagy előadásoktól mindinkább áttérrelődik a gyakorlatokba, a szemináriumokba, a laboratóriumokba. Ezeken pedig a tanárnak, a tanárségnek a hallgatóval személyesen kell foglalkoznia, ami csak a résztvevők kisebb száma mellett lehetséges. A modern egyetemi tanulás nem áll már az előadás puszta meghallgatásából, hanem az ifjúnak bele kell tanulnia a tudományos kutatás módszereibe. Az olyan intézet, mely ezt nem nyújtja, lehet szakiskola, de semmi esetre sem igazi egyetem. Ahhoz tehát, hogy Magyarországon normális egyetemi élet legyen, igenis szükség van a vidéki egyetemekre, szükség van olyan egyetemekre, ahol a tanárok és a tanulók száma között megvan az egészséges arány.” – mondja megnyitóbeszédében (Beszédei 495. o.). Pécsen azonban nem találta meg a kezdeti lelkesedés után azt a „szent tüzet”, melyet Debrecenben és Szegeden.

A debreceni egyetem építkezése a háború miatt félbeszakadt. „A többméteres gaz között alig találtuk meg az egyes tető alatt lévő egyetemi épületeket.” Nagy energiával indította el a munkát 1922-ben. A magyarságot annyira sújtó gyermekhalandóság miatt a gyermekgyógyászati és szülészeti klinika építését vette itt is előre. Az első két klinikát már 1923. szeptember 23-án felavatták. „Hajlékot emeltünk a kutatásnak és a gyógyításnak. A kutatásnak, hogy terjessze a

világosságot; a gyógyításnak, hogy helyreállítsa az egészséget. ... Hol kellene ezt leginkább hangoztatni, mint itt az Alföldön. ... Nemcsak gyógyítani kell itt, hanem terjeszteni a közegészségügyi kultúrát, s ezt kivinni a külváros házaiba és a tanyákra...” – mondja avatóbeszédében. (Beszédei 498. o.)

Szegeden a klinikák ideiglenes helyeinek szétszórtsága miatt a gyógyítás és oktatás egyre nagyobb nehézségekkel küszködött. Klebelsberg a bölcsészettudományi és természettudományi tanszékek részére a Magyar Államvasutak megszűnt leszámolóhivatalát szerezte meg, a Szukováthy (ma Ady) téren, melyet amfiteátrumszerűen bővített. A város komoly áldozatokat hozott, hogy az egyetem új épületeket kapjon. A város meggyőzésében Klebelsberg dr. Somogyi Szilveszter polgármesterben méltó társat talált. 1924. június 30-án a közgyűlés 50 éven át évi 24 vagon búza értékének megfelelő pénzt ajánlott fel az egyetemi építkezésekre. Klebelsberg nagyra értékelte Szeged áldozatkészségét, és ígéretet tett, hogy Szeged ugyanazt a támogatást fogja élvezni, mint Debrecen. „Itt van Szeged, Budapest után a legnagyobb magyar város... Még be sem fejezték a Boldogasszony fogadalmi templom építését, amely óriási építkezés, máris felajánlottak akkora összeget, amelyből számításom szerint a belgyógyászati és sebészeti klinika majdnem meg lesz építhető.” (A vallás- és közoktatásügyi tárca költségvetése alkalmából 1925. február 20-án tartott beszéde. Beszédei 521. o.)

A klinikák és az egyetemi telep kijelölése nagy vitákat váltott ki, többek között Újszeged, Felsőváros stb. is szóba jött. 1926. március 22–24-ig a klinikák helyének kijelölésére Klebelsberg Szegeden volt. Végül is Klebelsberg a professzori kar által támogatott terv mellett döntött. Május 11-én a nemzetgyűlésben már örömmel adja hírül: „Pár hét múlva megkezdjük a szegedi klinikák építését két klinikával, a gyermekklinikával és a nőgyógyászati és szülészeti klinikával. Ezt a két klinikát azért vettük elsőnek, mert az Alföldnek éppen eme déli részében rendkívül nagy a gyermekhalandóság, és ha mi a nemzet fizikai állagát sértetlenül meg akarjuk őrizni – mert hiszen nemcsak szellemi, hanem testi kultúra is van –, akkor azt hirdetem, hogy nincs sürgősebb, mint az itteni szülészeti és gyermekklinikát kiépíteni, amelyek a gyermekhalandóság és a gyermekbetegségek ellen veszik

fel a harcot. A következő lesz a bőr- és bujakórtani klinika kiépítése Szegeden, amelyre szintén égető szükség van, mert ezek a betegségek a háború ideje óta hihetetlenül elterjedtek, és a védelmet elsősorban is csak szakképzett orvosok szervezhetik meg.” (Beszédei 569. o.)

Az egyetem alapkövetelése, mely egyben a 83 ágyas gyermekklinika alapkövének letételét is jelenti, 1926. október 5-én került sor. A Szegedi Napló aznapi vezércikke Klebelsberget idézi: „Szegeden egyetemet alapítunk újjá, és az egyetomalapítás szent dolog a nemzetek életében. De nem tantermekkel teli, pompás palotát emelünk, hanem klinikákat az Alföld nagy betegei számára. A magyar kultuszminiszter a magyar gyermek minisztere. Ezért illik, hogy a munkát a gyermekklinika emelésével kezdje meg. De gyermekegészségügyünk állapota is rákényszerít bennünket arra, hogy a gyermek- és csecsemőgyógyászat ügyével a legnagyobb szeretettel foglalkozzunk. Hiszen Magyarországon egyenesen megdöbbentők a csecsemőhalálózásra vonatkozó statisztikai adatok... Egyetemépítő programom élére tehát a szülészeti és gyermekklinikák építését állítottam. Ennek eredményeképpen az elmúlt 2 évben már megnyitottam Pécsen a gyermekklinikákat 120 ágygal és Debrecenben egy másikat 120 ágygal... Szegeden a gyermekklinika mögött még e hónapban megkezdjük a nőgyógyászati és szülészeti klinikáknak, a magyar anya klinikájának munkáit.”

Az egyetem alapkövének letétele nagy esemény a város életében: itt van Horthy Miklós kormányzó, József főherceg, Glattfelder Gyula csanádi megyés püspök, társegyetemek, az Akadémia képviselői. Az *ünnepélyes kalapácsütést Klebelsberg* a következő jelmondat kíséretében tette meg: „Magyar tudás – magyar hatalom.” Avatóbeszédében Klebelsberg többek között a következőket mondja: „De ki képviseli a szebb jövő reményességét? A magyar gyermek. A magyar gyermeket tehát nemcsak tanítani kell, hanem egészségét, életét óvni talán még nagyobb nemzeti kötelesség. Nem pusztán véletlen tehát az, hogy a szegedi egyetem hatalmas telepének építését a gyermekklinikával kezdjük, mely nemcsak Szegednek speciális gyermekkorháza lesz, hanem egyúttal a gyermekorvosok képzésének főiskolája. De nem érjük be csak a gyermekklinikával, még ebben a hónapban kiírjuk az árlejtést a szülészeti és nőgyógyászati klinika munkálataira is. A sebészeti klinika alapjait már ássák, ennek munkáit nyomon követik majd

a többi klinikák és bonctani intézetek, és csak ha a közegészségügynek ezek az elemi intézményei elkészültek, akkor látunk hozzá az orvosi elméleti és természettudományi laboratóriumok emeléséhez. *A szegedi egyetem jövője ekként biztosítva van.*” (Beszédei 500. o.) Klebelsberg dicséri a város polgárainak áldozatkészségét és a város szépségét: „... ez a város Budapestet is beleértve az országnak legszebben, legtervszerűbben szabályozott városa”. És megint hitet tesz amellett, hogy Szegeden nemzetközi mércével mérve is kimagasló alkotás fog születni: „*Bízást mondhatom, hogy beltelki elhelyezésben nincs Európának egyetlen olyan szép, egységes és monumentális egyetemi telepe, mint amilyen éppen a szegedi lesz.*” (Szegedi Új Nemzedék 1926. október 6.)

Ugyanezen nap délutánján Klebelsberget a szegedi egyetem díszdoktorává avatják. Ebből az alkalomból többek között a következőket mondja a professzori karnak: „*Az állam és a város csak épületeket, klinikákat, laboratóriumokat és tantermeket emelhet. Tudományos szellemet azonban ezekbe a külső keretekbe mi nem lehelhetünk bele. Ezt a tanári kar adja meg.*” (Beszámoló 1922–23–1926–27. 124. o.)

Az egyetemi építkezések kapcsán Klebelsberg sokat foglalkozott Szeged történetével, az árvizekkel, a Tisza szabályozásával, statisztikákkal. Külön figyelmet fordított az *esztétikai szempontokra*: az épületek összhangban legyenek környezetükkel, hagyománnyal. Átmegegyő Újszegedre, hogy a klinikai épületeket egybevesse a város panorámájával, a Tiszával. Folyamatosan ellenőrzi az építkezéseket, elnököl az egyetemi bizottság ülésén, részt vesz a pályázatok elbírálásában, dönt a munkák kiadásában (1927. február 22., 25., 26., május 1., július 5., október 5., november 19. [Délmagyarország]). *Rendszeresen látogatja az egyetemet*, így az 1929–30-as tanévben szeptember 20–21-én, december 7–8-án, február 25-én, április 13–14-én, június 5–6-án, 19-én. (Beszámoló 1930–31., 20. o.) *Részt vesz a szegedi közéletben*: gyűléseken, sportrendezvényeken, díszvacsorákon stb.

A kormány anyagi támogatásában jelentős szerepe volt a *népszövetségi kölcsönnek*. Emiatt is, mármint, hogy a kölcsönt oktatásra, kultúrára fordítja, támadják a nemzetgyűlésben is. Az egyetemi intézetek, klinikák felszereléséhez Klebelsberg a *Rockefeller Alapítvány*

támogatását szerezte meg, mintegy egymillió pengőt. Klebelsberg vendége Szegeden a Rockefeller Alapítvány elnöke, Max Manson 1930. június 19-én és igazgatója Lauder W. Jones 1930. április 13-án, miközben az egyetemi építkezéseket megtekintik. Az alapítvánnyal egyébként is rendkívül gyümölcsöző kapcsolatot ápolt, amely számtalan ösztöndíjban is realizálódott, így Angliában: Csík, Laki, Straub; USA: Baló, Ivánovics, Karády, Láng, Szent-Györgyi, Waltner; Spanyolország: Miskolczy. (Szabó-Zallár 47. o.) A Klebelsberg által létrehozott bécsi Collegium Hungaricum lakója tartósan: Bay, Dirner, Ivánovics, Karády, Kukán. Az ösztöndíjak nemritkán több évre születtek, sokan ismételtelen megkapták. *Klebelsberg azt akarta, hogy a szegedi egyetemet a világ legelső egyetemeivel említse egy sorban, amely elképzelése valóra is vált és ezekben az években alapozódott meg. Ebben Klebelsberg kultúrmissziós tevékenységének meghatározó szerepe volt. A vidéki egyetemek közül itt volt a legtöbb akadémikus. De Klebelsbergnek köszönhető, hogy az egyetem nemzetközi elismertsége még a háború után is megmaradt (Kossuth-díjak, akadémikusok).*

A klinikákat 100 évre tervezte. Építésük sorrendje: gyermek, szülészeti, sebészeti, belgyógyászati és diagnosztikai, végül bőrklinika. A klinikák amerikai gyorsasággal nőttek ki a földből, 1927-ben már építészeti kész van a gyermekklinika, tető alatt a szülészeti és nőgyógyászati klinika, épül a bel- és bőrgyógyászati (az egyetemi alapkövetelmény 1926. október 5-én volt!). 1929 szeptemberében a női, októberében a bőr, decemberében a bel vonul be új helyére. Az építkezések jelentős segítséget jelentettek a munkanélküliség csökkentésében. Az építkezések kivitelezésével Klebelsberg Erdélyi Andrást és fiait, valamint Brenner Irma vállalkozókat bízta meg. (T. Molnár Gizella: Klebelsberg, az iskolaépítő. 20. o.)

A klinikák műszeres felszereléséhez is Klebelsberg szerezte meg a Rockefeller Alapítvány támogatását. Miután Debrecenben a klinikák építésénél és felszerelésénél a centralizáció érvényesült és a tapasztalatok nem voltak egyértelműen kedvezőek, a szegedi klinikáknál a decentralizáció uralkodott, bár ez volt a drágább, de jobb megoldás. Minden klinikán volt röntgen, EKG, jól felszerelt laboratórium (kémiai, szerológiai, bakteriológiai, szövettani, a bőrklinikán mikológiai,

a gyermekklinikán pH-mérő!), fotólaboratórium, állatistálló, könyvtár, tanterem, orvos-, nővér lakások, a szülészeten 4 szobás igazgatói lakás, konyha, mosoda stb. A női klinikán minden betegnek külön fejhallgató rádiója volt. 5-6 betegre számítottak egy orvost és nővért. Az orvosok és nővérek klinikai bentlakása szintén a nyugati modellt követte: a betegellátás szempontjából elengedhetetlennek tartották, és a lakás gondokon is segített. Ágyszámok (1939): Belgyógyászati Klinika: 144, Belgyógyászati diagnosztikai Klinika: 38, Sebészeti Klinika: 108, Szülészeti Klinika: 119, Szemészeti Klinika: 102, Bőrgyógyászati Klinika: 108, Gyermekklinika: 96. (Magyar Kórház 1939, 155–171. o.)

Az építkezések és a felszerelés színvonaláról álljanak itt Berecz Jánosnak, a Szülészeti és Nőgyógyászati Klinika igazgatójának szavai: „A klinikákat igen sok bel- és külföldi szakember és laikus látogatta meg, s azok mindenkire azt a benyomást tették, hogy a betegek számára elsőrendű kényelemmel, a tanítás és kutatás céljaira teljesen megfelelően, de a felesleges luxus elkerülésével építettek.” (Magyar Kórház 1932. július. 167. o.)

A klinikai építkezések előrehaladtával kezdetét veszi Klebelsberg fő művének, a Templom (Dóm) téri intézeteknek a megvalósítása. Szükségessé vált az orvoskari elméleti intézetek, gyógyszerészeti kar, természettudományos laboratóriumok, valamint a Temesvárról elűzött csanádi püspökség és a Hittudományi Főiskola elhelyezése.

A Templom (Dóm) téri épületegyüttes megálmodója Klebelsberg volt. A tér ihletője a szeged-csanádi püspökség alapítójának, a vértanú Szent Gellért püspök szülőhelyének, Velencének a főtere, a Szent Márk tér volt. „Egy verőfényes tavaszi napon, amikor a déli tornya már készen állott, Klebelsberg felment oda, és másfél órát egyedül töltött a magasban, ahonnan áttekinthette a templom egész környékét. És amikor lejött, fantáziája már megfogalmazta magában az alkotandó tér esztétikai feltételeit, az épületek csoportosításának rendjét, a fő közlekedési útvonalak vezetését, az egész városrendezési probléma megoldási tervét.” (Gróf Klebelsberg Kuno emlékezete. 1932–38. Budapest. 287. o. Továbbiakban rövidítve: Emlékezete 1932–38.) A pályázatot a miniszter elképzelésének megfelelően írták ki. 1928.

január 10-én ült össze a döntőbizottság Klebelsberg elnökletével, és Rerrich Béla (1881–1932) építész tervét fogadta el. A munkálatokban Klebelsberg méltó társa lett a Temesvárról elűzött Glattfelder Gyula püspök.

A tér a két világháború közötti időszak magyar építészetének kiemelt alkotása, Közép-Európa legszebb tere; kompozíciója olasz, a homlokzatok puritánsága és az ablakok a I. Erzsébet-kori angol „college”-ok hangulatát idézik.

Az építőkövet nélkülöző Alföld agyagából speciális égetési technikával előállított klinkertéglában Klebelsberg megtalálta azt az anyagot, mely méltó az északolasz dómok formáit kölcsönző Fogadalmi templomhoz. A hagyományt képviseli az aszimmetrikus helyzetével és megismételhetetlenségével a Szent Dömötör-templom XIII. századi tornya. (Bugár Mészáros Károly in. Emlékezete. 1994. 69–80. o.)

Az árkádok alatt elhelyezkedő *Nemzeti Panteon* ihletője a bolognai, padovai egyetemek, firenzei akadémia történeti emléksarnokai lehetnek. A szobrok és emlékművek a magyar tudomány, a művészi és szellemi élet kiválóságainak, történelmünk hőseinek kívántak emléket állítani. A szobrok egy részét Klebelsberg Strobl Alajos hagyatékából szerezte, illetve készítette, számos az ő ajándéka. A Szent Márk tér loggiái alatti nyüzsgést itt Szegeden Klebelsberg az egyetemistáktól várta, akik – reményei szerint – nem fognak elmaradni a Panteon kiválóságaitól. Klebelsberg a magyar hadvezérek és híres katonák emléksarnokát Debrecenben szeretne volna megépíteni.

Klebelsberg tervében egyébként az egész Templom tér beépítése szerepelt: az északi oldalra Zene Palota került volna, a nyugati oldalra pedig a Kolozsvárról száműzött professzorok részére lakásokat szerezett volna építtetni. Ezen tervek azonban a kultúrtárca éléről való távozása, majd váratlan halála, illetve a világgazdasági válság miatt nem valósultak meg.

A klinikák és az elméleti intézetek építésével párhuzamosan folytatódott a háború miatt hosszabban szünetelő *Fogadalmi templom építése*, melynek Glattfelder püspök és Klebelsberg voltak a mecénái.

sai. *Klebelsberg egyik legkedvesebb alkotása volt a Dóm orgonája*, melynek kedvéért külön tanulmányozta az orgonakészítés titkait. Párizsban többször meglátogatta a Szent Klotild-templomot, hogy orgonáját meghallgassa. Az orgona eredetileg közepesnek készült, de Klebelsberg itt is a legnagyobbat akarta megalkotni. A passauai orgona után – amely azonban több kisebb orgona összevonásával jött létre – *Európa második legnagyobb orgonája lett.*

Az egyetemi építkezéseken belül Klebelsberg kiemelten kezelte a *diákjóléti intézményeket és kollégiumokat*. Több internátust építtetett, melyek a legmodernebb európai intézményekkel is felvették a versenyt (400 fős Horthy, Eötvös, Apponyi stb. internátusok). Tisztában volt azzal, hogy a diákok jelentős része komoly anyagi gondokkal küzd, nemritkán több állást is kénytelen vállalni. Szívén viselte a diákétkeztetést (menza), a minisztériumi keretből rendszeresen adott menzasegélyeket. *A kollégiumokban nyelvtanárokat szerződtetett*, hogy azok a diákok, akik nem tudnak külföldre jutni, legalább így tanuljanak nyelveket. Hasonlóképpen szívügyének tekintette a diákifjúság *testedzését*. *Ő hozta létre a KEAC sporttelepet* (a mai Ady téri sporttelep). Számos sportágban élénk sporttevékenység volt. Klebelsberg rendszeresen látogatta a sportrendezvényeket, kupát írt ki stb.

A *Hősök kapuja* Klebelsberg ihlete volt, de nem az ő elképzelése szerint valósult meg később.

A Salzburgi Ünnepi Játékok adták Klebelsbergnek a *szabadtéri játékok* ötletét. Az első előadás 1931. június 13-án Vojnovich Géza Magyar Passiója volt.

A Gizella teret a Templom térrel összekötő Szent Gellért-kapu alá került a szegedi egyetemi tanárok adományozta *Klebelsberg-emléktábla*, Ohmann Béla műve. Bibliai ihletésű feliratát a professzori kar adta: *Te saxa loquuntur*. Rólad a kövek beszélnek! Avatása 1931. május 14-én volt a miniszter jelenlétében.

Klebelsberg országépítő programjában állandó visszatérő elv volt az *Alföldfejlesztés*, melyben meghatározó volt „Nagy-Szeged” és „Nagy-Debrecen” európai nagyvárossá történő fejlesztése; ennek lényeges eszköze volt az egyetemépítés. Az alföldi színmagyar terü-

letek legtöbbet szenvedtek a töröktől és tatártól, ezt a történelmi igazságtalanságot akarta korrigálni; az Alföld fejlesztésében Széchenyi leghűségesebb tanítványa volt. Lehetetlen felsorolni azokat a bámulatos alföldi kezdeményezéseket, melyekben Klebelsberg tevékeny szelleme benne volt. A *Duna-Tisza-csatorna* előmunkálatai ekkor kezdődtek, és ezt is, mint számos kérdést, világösszefüggésekben szeretne látni: „A budapesti–szegedi közút korántsem tisztán magyar útvonal, hanem kiegészítő része a London–Konstantinápoly–Aleppo–Kalkutta, vagy fokvárosi autóútnak. Ugyanígy a Duna–Tisza-csatorna sem lenne külön vízi út, hanem a közlekedési világpolitikának egy másik nagy útja, amely az amerikai Közép-Nyugat nagy tavaitól a Szent Lőrinc-folyón, az Atlanti-óceánra, a Rajnán, Majnán, Dunán és Tiszán át vinne a Fekete-tengerig... *A Duna-Tisza-csatorna megépítése tehát a magyar búza versenyképességét is jelentené.*” (Husztí: Gróf Klebelsberg Kuno életműve, Budapest, 1942. 273. o. Rövidítve: Husztí) Szeged élelmészeti gondjain a *halastavak* építésével szándékozik segíteni, mely a munkanélküliség csökkentésében is jelentős volt.

Az Alföldnek meg kell ismernie saját problémáit: az öntözést, a kubikoskérdést, a munkanélküliséget. Ezért hozza létre az *Alföld-kutató Bizottságot*, melynek elnökévé, többek között Móra Ferencet nevezi ki (akinek ásatásait megkülönböztetett figyelemmel kíséri, és támogatja). *A szegedi egyetem hivatása is az Alföld-kutatás:* „A szegedi egyetem kiépítése csak egyik mozzanat abban a hatalmas akcióban, amelyet a kormány az oly sokáig elhanyagolt Alföld felvirágoztatására indított. Ez a tiszai egyetem itt, ebben a nagy alföldi metropoliszban csak akkor fog hivatásának megfelelni, és csak akkor illeszkedik be mint nélkülözhetetlen szerv a nemzet organizmusába, ha az egyetemi gondolat leglényegesebb mozzanatát: a kutatást egyesíteni tudja az alföldi gondolattal, ha a kutatásainak tárgyát lehetőleg úgy választja meg, hogy a megoldáshoz közelebb hozza az Alföld speciális nagy problémáit. Nem gondolom, hogy a regionalizmus színvonálára való lesüllyedést jelentené, ha az egyetem szemináriumai és laboratóriumai főképpen olyan kérdésekkel foglalkoznának, amelyek összefüggésben vannak az Alföld és Szeged nagy problémáival, és ha a doktori disszertációk és magántanári habilitációs dolgozatok is

ebbe a tárgykörbe esnének.” (A szegedi egyetem fejlődése és hivatása. Világválságban, Bp. 1931. 279–283. o.)

Klebelsberg *népiskola-építési programjának egyik gócpontja Szeged volt: Szeged ún. tanyás város* volt, a lakosság majdnem fele külterületen élt. Klebelsberg városfejlesztési programjában az egyetemi építkezések mellett hasonló fontosságú volt a népiskolák létrehozása: „Nem népiskola vagy egyetem, hanem népiskola és egyetem” – mondom az egyetem alapkövének elhelyezésekor 1926. október 5-én. *1928-ra Szegeden – Rókus, Mérey utca, Alsóváros, Tanárképző Főiskola (gyakorló iskolája), Somogyi telep, Újszeged, Aignertelep, Vasutastelep stb. – és környékén 120 tanterem, 46 szertár, 37 tanítói lakás* épült fel. Az építkezéseket, tervek személyesen ellenőrizte, ő tette le többek között a somogyi telepi iskola és zárda alapkövét. Ekkor épült Újszegeden gazdasági iskola, Ipari tanonciskola (ma Gyógyszerészeti Kar), az Ipari testület Székháza (alapkövét szintén ő tette le). (T. Molnár Gizella: Klebelsberg, az iskolaépítő. Szeged, 1992. 29–30. o.)

A polgári iskolai tanárképzés országos reformja keretében Szeged Tanárképző Főiskolát kap (1928), melyet Budapestről telepít Szegedre. Ennek kapcsán további építkezéseket indít el új kollégiumokkal, iskolával. Az orvosegyetem részére is egy hatalmas, új kollégiumot tervez. Klebelsberg a tanárképzés szempontjából is Szegedet tartja alkalmasabbnak Budapestnél, ahol az ifjúság mindenféle kísértésnek van kitéve, és végzés után nincs kedve falura menni, inkább a fővárosban nyomorog.

Szívügyének tekintette a *Vasutastelep* (Hattyas-, ma Klebelsberg-telep) támogatását és fejlesztését, ahol Erdélyből menekült családok telepedtek le. Óvodát, iskolát, saját pénzéből strandfürdőt épített, minden családnak 3 gyümölcsfát ajándékozott (Hegyi Ferenc személyes közlése).

Klebelsberg építteti meg az újszegedi uszodát, a *SZUE*-t, a *rókusi sportcsarnokot*, több mint 10 játszótérrel alakított ki Szegeden.

Számos ajándékot adott magának a városnak is, így a Városháza előtti szökőkutak szobrait: „Romboló víz” és „Áldást hozó víz”

(Pásztor József alkotásai), a Dömötör-templom keresztelő medencéjét és Aba Novák freskóit, szobrokat – bambergi Szt. István lovasszobor(másolat), Kolozsvári Testvérek Sárkányölő Szent György szobra(másolat) – és freskókat az egyetemnek stb.

Klebsberg ekképpen látta az egyetemi gondolat és Alföldkutatás megtermékenyítő egyesülését: „*a szegedi Templom tér laboratóriumaiban megindul a munka, folyik a nagy küzdelem az Alföld sajátos problémáinak megoldásáért. A szellem azután sugárzik ki tovább a tanyai iskolák révén az egész Tisza mellékére. A klinikák nyerték a magyar egyetemi gondolat első csatáit, a másodikat a természettudományi laboratóriumok fogják megnyerni.*” (Pesti Napló, 1928. november 18. Küzdelmek könyve 119–126. o.) Klebsberg eszméinek megtestesülése – amint arra Péter László rámutat – Szent-Györgyi Albert közvetítésével a Szegedi Biológiai Központban valósul meg, melyhez az Élelmiszeripari Főiskolát is hozzátehetjük. (Péter L.: Mindörökké Szeged. Argumentum 1997. 237-271. o.)

Klebsberg és Szent-Györgyi Albert

Szent-Györgyi életében Klebsberg Kuno döntő szerepet játszott (Hannus, Huszti, Péter L., Szabó T. és Zombori). Klebsberg figyelmét a szegedi id. Issekutz Béla gyógyszerészprofesszor, az egyetem dékánja hívta fel az akkor még fiatal Szent-Györgyire, aki 1926 óta Cambridge-ben F. G. Hopkins intézetében kutatott és 1919 óta külföldön volt, hazatérni nem szándékozott. 1928-ban Klebsberg megbízásából egyik közvetlen munkatársa és osztályvezetője, Magyar Zoltán kereste fel a fiatal tudóst, és átadva üdvözlétét azután érdeklődött, hogy hazajönne-e Szegedre, ha tanszéket kapna (Reinhold Béla halálával a szegedi egyetem orvosi vegytani tanszéke megüresedett). Szent-Györgyi a hívást „erős szavakkal” visszautasította. Nem sokkal ezután személyesen találkoztak: Szent-Györgyi nagy meglepetésére a miniszter a „legnagyobb szeretet és bizalom” hangján, sértődés nélkül szólította meg, és ismételte meg a meghívást. Ettől kezdve együtt dolgoztak, és Klebsberg 1928. október 1-jén nevezte ki Szent-Györgyit egyetemi tanárrá. Kinti kutatásai befejezésére még 2 évet kapott, és 1930-ban foglalta el a tanszéket. Klebsberg az intézetet a Rockefeller Alapítványból szereltette fel, melynek első elnökévé Szent-Györgyit tette.

Klebsbergnek szimpatikus volt Szent-Györgyi „angol úriemberes” alakja: „Ha ezt az új professzortípust összehasonlítjuk a régi szórakozott, a katedra magaslatáról szónokoló professzortípussal, milyen nagy és örömdetes a változás. Az új magyar egyetemi tanár már nem filiszter, hanem angolfajta gentleman, aki nem különködéssel és a tudóskodás külső attribútumával veszi körül magát, hanem a személyiség és a tudás erejével, és közvetlenül akar hatni tanulóira.” (Világvalóságban. Bp., 1931. 329. o.)

Szent-Györgyi egész életében hálával és csodálattal emlegette Gazdáját: „Egyik legnagyobb meglepetése és benyomása volt életemnek láthatni, hogy Klebsberg Kuno, a történész és jogász, szinte gondolkodás nélkül, biztos intuícióval hogyan látta át mint legtermé-

szetesebb dolgot, mindazt, amire én évtizedes laboratóriumi munkával és tépelődéssel jutottam.” (Emlékezete 1938. 339. o.) Klebelsberg ezen képessége Szent-Györgyiben „szinte kísérteties, emberfeletti benyomást” keltett. Klebelsberg már nem élte meg Szent-Györgyi Nobel-díját (1937), melyben túlzás nélkül állíthatjuk, neki is szerepe volt. A Nobel-díj elnyerésének hírvétele után Szent-Györgyi első útja a Dóm kriptájába, Klebelsberg sírjához vezetett: „Neki köszönhetem, hogy Magyarországon vagyok, az ő lelkének nagysága hozott vissza... Mindig az ő elgondolásainak próbáltam megfelelni.” (Huszi 338. o.) És amikor több évtizedes távollét után 1973-ban Szent-Györgyi hazalátogatott a Szegedi Biológiai Központ felavatására, két sírhoz vitt virágot: a református temetőbe édesanyjához és a Dóm kriptájába Klebelsbergéhez, melyről az újságok mélyen hallgattak. Végül a Gazdám emlékezete c. írásában így emlékszik vissza (Emlékezete 1938. 338. és 340. o.): „Az én dolgozószobámban mindig van egy pár cserépyi élő, zöld növény Klebelsberg Kuno gróf képe alatt, jeléül annak, hogy ő még ma is él közöttünk... mert csak az emberiség legnagyobbjainak adatik meg az, hogy előttük végül kicsiny és nagy, ami egyaránt viseli magában a világ lelkét, egyaránt jelentős legyen.”

Alkotói életének legszebb napja: A Dóm tér avatása

Szeged életében is legnagyobb ünnep volt 1930. október 23–25. Elkészült az egyetemi építkezések első üteme: a klinikák, az elméleti intézetek, a kormányzó elhelyezte a Dóm téri épületegyüttes zárókövét, átadták a Nemzeti Emlécsarnokot, Klebelsberg felavatta a rókusi iskolát, a szimbolikus 5000. népiskolai egységet. Ekkor adták át a Hittudományi Főiskolát, felszentelték a Dómot. Az első misét Angelo Rotta, pápai követ mutatta be; másnap csendült fel a Klebelsberg által kiírt zenei pályázat nyertesének, Dohnányi Ernőnek a díjnyertes Szegedi Miséje Serédi Jusztinián hercegprímás miséjén. Az ünnepélynek számos előkelő vendége volt: Horthy Miklós kormányzó, József főherceg, egyetemi, egyházi és városi előkelőségek. Az ünnepségeket a rádió is közvetítette.

Kertész K. Róbert kultuszminiszteri államtitkár ekképpen emlékezik az ünnepségre:

„Klebelsberg alkotói életének csúcspontja volt ennek a műnek a felavató ünnepsége 1930 őszén. Repülőgépen ment le akkor Szegedre. Megadatott neki az, amire Petőfi vágyott, hogy a magasságban szárnyalva tekinthessen le a nagy magyar Alföldre, ahol megláthatta az óriási sík térségben szerteszórt tanyai iskolák sokaságát, saját alkotásait. Akik akkor mellette lehettek, emlékeznek arra a túlárado, örömteli meghatottságra, amellyel a tanyak világában előtűnő iskoláiban gyönyörködött.

És aztán, amikor a szegedi székesegyház és a város összes harangja megkondult, megindult az általa alkotott, napsütötte téren az ünnepi hódoló felvonulás a kormányzó előtt, külön az egyház, a város, az egyetem és az alkotók díszes menetei.

Klebelsberg vezette az alkotók menetét, mellette haladtak a Dóm és a tér építőművészei, Foerk és Rerrich, a Szegedi Mise alkotója, Dohnányi, s utána a többi alkotók, festők, szobrászok, iparművészek, építőmesterek, orgonaépítők, pallérok, szakiparosok, előmunkások

hosszú menetben, az utolsó napszámosig, mind-mind valamennyien, akik részt vettek a közös, nagy munkában, akiket mind mint alkotó munkatársait vezetett az államfő elé. A virágba borult hatalmas tér megtelt az ünneplőkkel – ezrek ajkán szállt a magasba a nemzeti imádság, s a teret betöltő tömeg – az államfő, a kormány tagjai, törvényhozók, egyházi főméltóságok, a papság, a város képviselői, az egyetemi küldöttek, a diákság, a polgárság egyetlen felemelő közös nagy érzésben forrott össze – a nemzeti erők összefogása – Klebelsberg gyönyörű művének láttára...

Ez volt az alkotó Klebelsberg életének legszebb napja.” (Emlékezete. 1938. 287–288. o.)

Klebelsberg akkor avatják *Szeged díszpolgárává*.

Klebelsberg halála

1931. augusztus 19-én a világválság következtében beállt pénzügyi nehézségek miatt lemondott a Bethlen-kormány, Klebelsberg is megvált az egy évtizedig őrzött kultuszminiszteri tárcától. Széles körű publicisztikai tevékenységbe kezd, könyveket ír politikai hitvallásáról. Felerősödnek a személyét érő politikai támadások: az új politika pazarlással vádolja; ő tette tönkre az országot, sőt Szegedet. Gömbös azt mondja, hogy még mindig neki van a legszebb magánautója, holott magánautója sosem volt. (Életutunk. Gróf Klebelsberg Kunoné visszaemlékezései. 1992. Szeged, 74. o.) A Rockefeller Alapítvánnyal tárgyal a hiányzó szegedi egyetemi épületek felépítéséről. Az Alföld problémája foglalkoztatja: 1932 szeptemberében is az Alföldre – utoljára Szegedre – utazott, hogy polgármesterekkel tanácskozzon az alföldi ifjúság boldogulásáról. Ekkor már nem érezte jól magát. Visszatérve még részt vett a Los Angeles-i győztes olimpiakonok tiszteletére rendezett díszvacsorán, ahol utolsó beszédét mondotta el. Lázás állapota miatt 10 napig otthon feküdt, majd bevonult Korányi Sándor belklinikájára, ahol paratífusz fertőzést állapítottak meg. Betegsége nem tűnt súlyosnak, olaszországi útjának terveiről beszélt. Állapota javulni látszott. Október 11-én 16.45-kor szívroham következtében váratlanul elhunyt.

Kossuth temetése óta nem volt ekkora gyász az országban, az egész ország búcsúzott. A halálhíre Szegeden megkondultak a harangok. A Nemzeti Múzeum majolika termében ravatalozták. A gyászszertartásnál jelen volt a kormányzó, a hercegprímás, főhercegek, diplomaták, a főrendiház és képviselőház tagjai, az egyetemek képviselői stb. Az Operaház zenekara Dohnányi vezényletével Siegfried halálát és Beethoven gyászindulóját adta elő. A gyászbeszédet – Glattfelder, Bethlen, Hóman búcsúztatója – után az egyszerű érköporsót az olimpiai bajnok vízipólócsapat tagjai vitték el a ravaltól, és budapestiek tízezrei kísérték a Nyugati pályaudvarra. Klebelsberg koporsóját különvonat hozta Szegedre. Útközben minden megállónál

ezrek várták. Szegedre érkezvén zúgtak a harangok, a város feketébe öltözött. A pályaudvartól a Dómgig a Boldogasszony sugárúton az ablakokban gyertyák fénylettek, hasonlóképpen az egyetemi intézetek és szeminárium ablakaiban. 100 fáklyás egyetemi hallgató kísérte a koporsót. Megkondult a Hősök harangja, a Dóm ragyogóan kivilágítva várta feldíszített ravatallal a másnapi temetésig. Tízezrek zárandókoltak Szeged nagy halottjához, aki annyit tett a városért. A temetési szertartást Glattfelder püspök végezte a zsúfolt székesegyházban és a Dóm téren. „Bátran az Úr elé állhatsz, mert szívedben hűség volt Istennel szemben és jóság volt az emberekkel szemben. Életed vigasztalás volt a népnek, bátorítás egy elgázolt nemzetnek” - mondotta. Dr. Somogyi Szilveszter polgármester ekképpen szólt: „Ennek a városnak közönsége minden osztály- és politikai különbség nélkül, még a munkásság is, megsemmisülve, összetörve állja körül ravatalodat, nemcsak azért, mert Szegeden sokat alkottál, hanem azért, mert mindenkinek panaszait meghallgattad, őszinte szívvel segítetted.” Dr. Schmidt Henrik, az egyetem rektora így búcsúzott: „Mintegy varázslásra, olykor szédült iramban emelkedtek intézeteink és épületeink. ... Szüntelenül sürgette a munkát. ... Így épült fel másodszorra egyetemünk. ... A természettudományok minden ágának művelését tűzte ki egyetemünk különleges céljául. Még élete utolsó heteiben is ismételen tárgyalt az amerikai Rockefeller Alapítvánnyal, amelytől a hiányzó orvosi és tudományos intézetek felépítését remélte. Távolról sem elégedett meg az épületek felépítésével, hanem szüntelenül fáradozott azok tudományos kísérleti eszközeinek és könyvtárainak minél tökéletesebbé és gazdaságosabbá tételén.” (Emlékezete. 1938. 37–39. o.)

Füzfaágakkal díszített folyosón vitték végső nyughelyre, a Dóm kriptájába. Végül egy kis tanyasi gyerek hozott néhány szál virágot; a szalagon a felirat: „Hálája jeléül Dobó Józsika.” Sírja felett az egyszerű táblán: Dr. gróf KLEBELSBERG KUNO, SZEGED ÚJJÁTEREMTŐJE. Pontosan sírja felett van a szegedi Fogadalmi templom jobb oldali kereszthajójában márvány sírelméke (Ohmann Béla alkotása); feliratán: GONDOLATTAL, SZÓVAL, ÍRÁSSAL ÉS ALKOTÁSOKKAL SZOLGÁLTA HAZÁJÁT ÉS SZEGED VÁROSÁT. VIRULÁSUK FELETT VIRRASZT A FELTÁMADÁSIG.

Zárszó helyett

Dr. gróf Klebelsberg Kuno az ezeréves magyar iskola és kultúra küldetéses alakja, történelmünk kiemelkedő államférfia. „Gróf Klebelsberg Kuno azt a felfogást tette magáévá, amelyet nemzetünk legnagyobbjai Szent Istvántól kezdve vallottak Nagy Lajoson, Korvin Mátyáson, Pázmány Péteren, Széchenyi Istvánon keresztül. Felismerte, hogy Nyugathoz való tartozásunk múltunkban és jelenünkben, történelmi küldetésünkben és kultúrvagyainkban gyökerezik, és ihletes buzgósággal s maradandó sikerrel kezdeményezte, megerősítette, mélyítette és kiépítette kultúrkapcsolatainkat a Nyugattal. ... A magyar nemzet egyik legnagyobb lángelméje.” (Kováts Ferenc ex-rektor Szegeden, az egyetem ünnepélyes közgyűlésén 1933. november 19-én elmondott beszédéből. Emlékezete. 1938. 192–204. o.) „Nem volt Magyarországnak még ilyen kultúrájú, ilyen sokoldalú, ennyire képzett államférfia, mint ő, s a világon is nehezen lehet párját találni.” (Gróf Apponyi Albert) Nemzetünk legválságosabb idejében, amikor pusztá létünk forgott kockán, kiutat talált. Alkotását dicsérik tanyasi iskolák ezrei, egyetemeink, a padsoraikból kikerült Nobel-díjasaink, olimpiai aranyérmeseink egész sora. Nélküle talán ma Magyarország sem létezne.

Ma az országot újból fel kell építeni. Klebelsberg Szent István-i mértékű életműve például és forrásul szolgálhat a harmadik évezredben vezetőinknek, fiataljainknak. Nekünk, méltatlan örökösöknek emlékét ápolni és megőrizni szent kötelesség.